

BLITZKRIEG OVER POLEN

EEN MIDDAG IN BERLIJN
WOORDEN NAAST DE WERKELIJKHEID
GANGSTERS IN GLEIWITZ
SEIT 5.45 UHR WIRD JETZT ZURÜCKGESCHOSSEN
ILLUSIE TUSSEN HAMER EN AAMBEELD
DE BLIKSEM SLAAT IN
BEVRIJDING VAN EEN VRIJSTAD
EN ZO WERD HET OORLOG
POLEN VERPLETTERD

7

Na de ondertekening van het niet-aanvalsverdrag met de Sowjetunie, waarbij tevens — in een geheim protocol — tot de verdeling van Polen besloten was, had Hitler in het Oosten de handen vrij. Polen zou niet bereid zijn zonder meer de Duitse eisen: terugkeer van de Vrije Stad Danzig naar het *Reich* en een verbinding tussen Oost- en West-Pruisen, in te willigen, nog afgezien van de onmogelijkheid om een Hitler bevredigende oplossing te vinden voor het probleem van de Duitse minderheden binnen de Poolse staat. Polen zou met de wapenen gedwongen moeten worden. Zodra het pact met de Sowjetunie gesloten was, stelde Hitler de aanvalsdatum vast: 26 augustus 1939.

Maar Polen en de wereld kregen nog zes dagen uitstel. Het diplomatieke steekspel werd nog even voortgezet. Hitler had geen behoefte aan een oorlog met Engeland en Frankrijk. Hij wilde eerst nog een poging doen deze beide landen van hun verplichtingen jegens Polen los te weken. En tevens wilde hij bij voorkeur Italië aan zijn zijde weten. Pas toen hij deze beide pogingen mislukt zag — maar nog altijd in de hoop dat Engeland en Frankrijk niet tot een oorlog zouden overgaan — gaf hij het definitieve bevel tot de aanval. Uit propagandistische overwegingen — de 'schuld' van Polen moest zo duidelijk mogelijk gedemonstreerd worden! — werd de aanval in de nacht van 31 augustus op 1 september ingeleid door een serie misdadige zogenaamde Poolse overvallen op Duits gebied, in werkelijkheid uitgevoerd door de SS'ers van Himmler en Heydrich. Enkele uren daarna brak de *Blitzkrieg* los. Diep drongen de Duitse eenheden binnen enkele dagen Polen binnen. Danzig werd 'bevrijd' en keerde juichend *heim ins Reich*.

Nog twee dagen hadden, na het begin van de inval, Engeland en Frankrijk nodig om over hun aarzelingen heen te komen. Een 'vredesinitiatief' van Mussolini mislukte. Op 3 september werd Hitler geconfronteerd met zijn eerste grote teleurstelling: oorlog ook in het Westen.

De strijd in Polen was snel beslist. Na een dagenlang durend terreurbombardement op Warschau moest het eerste slachtoffer van de *Wehrmacht* — vier weken na het begin van de strijd — de vlag strijken. Het land werd volgens afspraak tussen Duitsland en de Sowjetunie verdeeld.

Dat Hitler daarna een vredesvoorstel deed aan Engeland en Frankrijk, lag volledig in de lijn van de tactiek die hij al jaren met succes gevolgd had. Dat de beide westerse landen dagenlang aarzelden voordat zij dat voorstel vierkant van de hand wezen, was een trieste demonstratie van het gebrek aan overtuiging waarmee zij de oorlog waren ingegaan.

A.H.P.

DE GEBEURTENISSEN IN DE DUITSE HOOFDSTAD **EEN MIDDAG IN BERLIN**

DRS. J. BANK

Op vrijdag 25 augustus 1939 schrijft Hitler een brief aan Mussolini. Hij is verheugd: het is hem gelukt met de Sowjetunie een niet-aanvalsverdrag te sluiten en hij gaat dit de Italiaanse dictator mededelen.

'Aan de Duits-Poolse grens zijn wij sinds weken in een alarmstemming,' zo schrijft Hitler. 'Vannacht alleen al zijn er eenentwintig grensincidenten gemeld. Danzig is door Poolse troepen omsingeld. Niemand kan onder deze omstandigheden zeggen wat het komende uur brengt. Ik kan u slechts verzekeren dat er ergens een grens is waarvan ik onder geen omstandigheden kan teruggaan.'

Die grens was door Hitler overigens al bepaald: 26 augustus, de volgende dag, zou het oorlog zijn tegen Polen. Hitler wil zich nu slechts verzekeren van Mussolini's steun. Hij wil ook nog een laatste poging doen om de banden tussen Polen enerzijds en Frankrijk en Engeland anderzijds wat losser te maken. Zijn tolk, Paul Schmidt, wordt aangediend. Hij is de vorige dag met Ribbentrop uit Moskou teruggereisd en moet nu voor Hitler een aantal passages vertalen uit de vastberaden redevoeringen waarmee de Britse premier Chamberlain in het Lagerhuis en de Britse minister van buitenlandse zaken Halifax in het Hogerhuis commentaar hebben geleverd op het Russisch-Duitse niet-aanvalsverdrag. Hitler is door Englands vastberadenheid verrast. Om half twee die middag wordt de Britse ambassadeur, sir Neville Henderson, op de rijkskanselarij ontboden. Hij treft een rustige Hitler, die hem in aanwezigheid van Ribbentrop en Schmidt een 'laatste voorstel' doet voor een overeenkomst tussen Engeland en Duitsland. 'De Macedonische toestanden aan zijn oostgrens is Duitsland onder alle omstandigheden van plan te bestrijden,' zegt Hitler. De Lagerhuisrede van Chamberlain is bedoeld om deze houding te veranderen, zo zegt hij, maar als resultaat van deze rede zou een oorlog kunnen ontstaan, bloediger dan die van 1914-1918. En nu zou Duitsland niet aan twee fronten hebben te vechten; het pact met Moskou staat daar borg voor.

Als blijk van zijn vredelievendheid doet Hitler een vriendschapsaanbod: hij zal de onaanastastbaarheid van het Britse imperium erkennen, het persoonlijk en met de macht van het Duitse rijk willen bijstaan, als slechts onder meer Duitslands koloniale eisen erkend worden. Een dergelijke vriendschapsverklaring zal van kracht kunnen worden

Henderson arriveert in Engeland na Hitlers laatste voorstel. Rechtsboven: kort daarvoor ontmoetten Halifax en Beck elkaar.

zodra de problemen met Polen zijn 'geregeld'. Henderson reageert koeltjes met de mededeling dat Engeland zijn verplichtingen jegens Polen zal nakomen. Hij zal evenwel het Duitse aanbod oprecht bestuderen en het in die zin aan Londen doorgeven. Om half drie vertrekt Henderson; het onderhoud heeft een uur geduurd met maar één woedende uitval van Hitler tegen Polen.

Inmiddels is de Italiaanse ambassadeur

Attolico in de rijkskanselarij aangekomen. Hij zou het antwoord van Mussolini op de Poolse plannen van Hitler hebben moeten meebrengen, maar komt met lege handen. Ribbentrop wordt opgedragen met Italië's minister van buitenlandse zaken Ciano te telefoneren, maar ook dat mislukt.

Het is intussen drie uur. Het bevel voor de aanval op Polen moet nu uitgaan; Attolico wordt weggestuurd.

'De spanning onder ons nam met het voortgaan van de tijd toe,' zo schreef generaal Von Vormann, die met andere militairen in de rijkskanselarij wachtte. 'Het werd 15 uur; het laatst mogelijke tijdstip waarop het bevel voor de aanval uitgegeven kon worden, was bereikt... Daar gingen plotseling de deuren van de muziekkamer open en op de drempel stond Hitler, een beetje bleek maar heel rustig. Het klonk mij gedwongen en wat theatraal in de oren, toen hij kortaf zei: *Fall Weiss*. Het was 15.02 uur.'

De Duitse oorlogsmachine begint volop te draaien. In Berlijn wordt de verhoogde militaire activiteit merkbaar, doordat de internationale telefoonverbindingen met Engeland en Frankrijk worden verbroken. In de Duitse hoofdstad stijgt de spanning en dat heeft zijn weerslag op andere hoofdsteden.

Kort daarna komt het bericht dat Engeland en Polen een verdrag van wederzijdse bijstand hebben gesloten. Dit akkoord is een duidelijke bevestiging van eerder aangegane verplichtingen. Schmidt, die in Hitlers nabijheid is als het bericht binnenkomt, vertelt in zijn memoires hoe Hitler na lezing ervan lange tijd mokkend aan tafel zit. Om half zes is de Franse ambassadeur Coulondre ontboden. Schmidt heeft de indruk dat Hitler zó door het Londense nieuws verrast is, dat hij nauwelijks met zijn gedachten bij het gesprek is. Wat hij Coulondre te zeggen heeft, komt overeen met wat hij tevoren Henderson heeft meegedeeld. Nieuwe Poolse provocaties zullen met geweld worden beantwoord. De gedachte aan een oorlog met Frankrijk, die daaruit zou kunnen voortvloeien, stemt Hitler evenwel verdrietig.

Coulondre antwoordt slechts dat Frankrijk met alle kracht Polen zal bijstaan als het land zal worden aangevallen. Hitler merkt op dat het niet aan hem zal liggen wanneer Frankrijk en Duitsland in oorlog geraken. Voor Coulondre iets terug kan zeggen reikt de Führer hem ten afscheid de hand.

Fotoarchief Spaarnestad

Een nieuwe bezoeker meldt zich: Attolico. Hij brengt de brief van Mussolini waarop die middag zo nerveus is gewacht. 'Als Duitsland Polen aanvalt en het conflict gelokaliseerd blijft,' zo schrijft de Duce, 'zal Italië Duitsland elke gevraagde hulp verlenen. Als de bondgenoten van Polen evenwel de tegenaanval inzetten, kan ik, gezien de huidige stand van de Italiaanse oorlogsvoorbereidingen, niet het initiatief tot oorlogshandelingen nemen. Vooral onze grondstoffenpositie baart mij ernstige zorgen. In mijn ontmoetingen met u was de oorlog altijd voorzien voor 1942.' Dit antwoord is een slag voor Hitler, schrijft

Ullstein-AP

Hitler deelt hem mee dat de troepen naar hun uitgangsstellingen moeten terugkeren. 'Ik heb tijd nodig voor verdere onderhandelingen.' Het hele front van Oost-Pruisen tot Slowakije moet inrukken, minder dan twaalf uur voor het uur X. In Oost-Pruisen kunnen troepen van het eerste legerkorps met moeite van de grens worden gehouden. Detachementen van het legerkorps van generaal Von Kleist kunnen aan de Poolse grens slechts worden tegengehouden doordat een stafofficier met een vliegtuig een noodlanding in het grensgebied maakt. Bij vele hoge officieren heeft Hitler een stuk militair prestige verspeeld.

Mondadori

de tolk Schmidt. Het lijkt of hij de pessimistische woorden die Ciano een paar dagen eerder in Berchtesgaden had gesproken over de oorlogssterkte van Italië, vergeten was. Met ijzig gezicht hoort hij Attolico aan en antwoordt dat hij spoedig op de brief zal reageren. Als de Italiaan weg is, verzucht hij: 'De Italianen zijneven onbetrouwbaar als in 1914.' Schmidt loopt de hal in. In de gangen en in de hal lopen militairen heen en weer. Terwijl ik nog wat besluiteloos bij mijzelf overlegde naar welke van de in de hal verblijvende groepen ik toe zou gaan, zo schrijft Schmidt, kwam Keitel haastig uit Hitlers kamer. Ik

Goebbels, Hitler en Bormann luisteren eind augustus 1939 naar radioberichten over de mobilisatie van het Poolse leger.

hoorde hem opgewonden met zijn adjudant spreken en ving daarbij de woorden op: Het marsbevel moet onmiddellijk worden herroepen. Von Vormann wordt bij Hitler geroepen: hij moet onmiddellijk de opperbevelhebber, generaal Von Brauchitsch, gaan zoeken. Een gemakkelijke taak is dat op dat moment niet. Von Brauchitsch wordt toch gevonden. Om 19 uur kwam hij binnen, begroet als de reddende engel.

Berlijn herademt wat. De internationale telefoonverbindingen met Engeland en Frankrijk worden hersteld. Maar ook deze avond zijn er weer berichten over brandstichtingen in Duitse boerderijen aan de Poolse grens. In het district Rosenberg in West-Pruisen branden een stal af van boer Reinhard Briefe en de boerderij van de weduwe Martha Zerowski. Polen zouden dat gedaan hebben, meldt de Duitse politie. Aan Poolse kant wordt bericht, dat een Poolse grenspatrouille bij Pelta (Oost-Pruisen) slaags is geraakt met Duitsers. Een soortgelijk vuurgevecht wordt gemeld aan de grens bij Silezië.

DIPLOMATIEKE ACTIVITEITEN TUSSEN
25 EN 31 AUGUSTUS

WOORDEN NAAST DE WERKELIJKHEID

DRS. J. BANK

De Duitse *Blitzkrieg* tegen Polen, die in de middag van de vijfentwintigste augustus was bevolen, is 's avonds uitgesteld, niet afgesteld. De dagen die erop volgen wil Hitler gebruiken om voor deze oorlog een zo gunstig mogelijke diplomatieke positie te kiezen. De Westeuropese mogendheden Engeland en Frankrijk en het fascistische Italië krijgen nog een kans om op een of andere manier de vrede te redden, wat elk van deze landen daar dan ook onder zou mogen verstaan. De manoeuvreerruimte voor Londen en Parijs is niet groot: men accepteert geen tweede 'München' meer, men wil de verplichtingen jegens Polen nakomen. Maar is er misschien nog een kans om Hitler wat toegevend te ma-

ken en Polen tot concessies te bewegen? Voor Italië liggen de kaarten duidelijk: Mussolini ziet geen mogelijkheid nu al aan de oorlog deel te nemen. Hij kan slechts prestige winnen door een vredesrol.

De Franse premier Daladier is de eerste die antwoordt op Hitlers 'vredesboodschap' van de vijfentwintigste. Frankrijk is het aan zijn eer verplicht zijn garanties tegenover Polen te vervullen. Maar Frankrijk staat er eveneens garant voor dat Polen tot vrije onderhandelingen bereid is. 'Als het Franse en het Duitse bloed opnieuw vloeien zoals vijfentwintig jaar geleden, dan zullen beide volkeren met groot vertrouwen in hun overwinning strijden, maar de zekerste overwinning

zal zijn die van de vernietiging en de barbarij.' Op de avond van 26 augustus komt Coulondre met de brief in de rijkskanselarij aan. 'De brief is edel,' zegt Hitler, 'maar de Polen zijn doof voor vredzame vermaningen, want ze hebben de volle garantie van de Engelsen. Onderhandelen met Warschau is nutteloos; de Polen zullen de tijd gebruiken om te mobiliseren en Danzig in hun greep houden.' Het gesprek tussen Berlijn en Londen verloopt niet alleen via de officiële kanalen. Als tussenschakel fungeert ook de Zweedse industrieel Birger Dahlerus, die een soort speciale afgezant is van Goering. Via hem wordt het 'grootse aanbod' nader gepreciseerd en wordt een niet-officieel voor-antwoord van

Britse zijde gegeven. Zes punten stonden in Hitlers aanbod: een akkoord tussen Duitsland en Engeland, teruggave van Danzig, Duitse garantie van de Poolse grenzen (de 'nieuwe'), niet nader omschreven koloniale eisen, garanties voor de Duitse minderheden in Polen en een verklaring van bijstand jegens het Britse wereldrijk.

Londen laat voorlopig weten dat over Danzig en over de Duitse minderheden met Polen moet worden onderhandeld en dat in plaats van een Duitse garantie van Polens grenzen een internationale noodzakelijk is, een garantie van Duitsland, Italië, Frankrijk, Groot-Brittannië en de Sowjetunie. Over de koloniale eisen zal pas kunnen worden gepraat, wanneer de huidige spanning zal zijn opgeheven. Duitse bijstand aan het Britse wereldrijk wordt afgewezen als strijdig met het aanzien en de belangen van dat rijk.

Op 28 augustus komt Henderson in Berlijn terug met het officiële antwoord. Het legt vooral de nadruk op de onafhankelijkheid van Polen, waarmee directe onderhandelingen moeten worden gevoerd. Hitler toont zich volgens Henderson niet onredelijk. Of hij bereid is met Polen rechtstreeks te onderhandelen, kan hij nog niet zeggen; hij zal de antwoordnota bestuderen.

In de Europese hoofdsteden heerst nu enig optimisme. Hitler gaat misschien onderhandelen. Mussolini zendt een aansporing. Wanneer de Poolse regering laat weten dat men op 29 augustus een algemene mobilisatie zal afkondigen, komen de Britse en Franse ambassadeurs in Warschau in het geweer om de regering tot uitstel te bewegen. Hitler mag vooral niet geprikkeld worden.

Dan komt Henderson op de avond van de negenentwintigste bij Hitler om diens antwoord op de Britse nota te vernemen. Inderdaad, de Führer is bereid tot onderhandelen, maar in die zin, dat op 30 augustus een Poolse afgezant met volledige volmachten in Berlijn moet verschijnen om voorstellen te doen voor een voor Duitsland aanvaardbare oplossing.

Henderson en Coulondre grijpen de kans op onderhandelingen aan en pogen de Poolse gezant Lipski te overtuigen. Parijs en Londen vermanen Warschau alles te doen om grensincidenten te vermijden en de Duitse minderheden goed te behandelen. Uit de Poolse hoofdstad komt de reactie dat men op Hitlers eisen nauwelijks zal kunnen ingaan. De hele dertigste augustus verstrijkt voordat de Britse regering antwoordt. Om middernacht verschijnt Henderson bij Ribbentrop, die hem met samengeperste lippen en krampachtig kijkend ontvangt. Het Britse antwoord komt erop neer dat Duitsland langs de diplomatieke kanalen onderhandelingen met Polen moet beginnen en zich tijdens deze contacten van militair-agressieve daden moet onthouden. Ribbentrops reacties zijn van tijd tot tijd zo woedend, dat niet alleen hij, maar ook de koele Henderson hun zelfbeheersing verliezen. Aan het eind van het onderhoud haalt Ribbentrop een document uit zijn tas waarin een 'groots aanbod' aan Polen is geformuleerd. Hij leest het voor, maar weigert — tegen alle diplomatieke gebruiken in — het aan Henderson te overhandigen. 'Er is geen Poolse onderhandelaar verschenen,' zegt hij, 'de termijn van onderhandelen is voorbij.' Hender-

son kan van de zestien punten er slechts zes of zeven uit zijn hoofd samenvatten. 'Op dat moment,' zo schrijft de tolk Schmidt in zijn memoires, 'werd ik mij ervan bewust dat Hitler en Ribbentrop slechts een spelletje speelden en dat het 'grootse aanbod' slechts schijn was.'

Inderdaad geeft Hitler de volgende dag — 31 augustus — om half één het bevel tot de aanval op Polen in de vroege morgen van 1 september. Die hele laatste 'vredestdag' hebben Londen en Parijs de Polen nog trachten te bewegen om toch maar een afgezant te sturen. Parijs wil zelfs zover gaan, dat ambassadeur Lipski de volmachten zou krijgen die Hitler eiste. 's Middags krijgt Lipski vanuit War-

Boven: de Britse ambassadeur Henderson (op de foto in burger) arriveert op 29 augustus in de rijkskanselarij om er Hitlers antwoord te vernemen op de Engelse nota.

Pagina links: reeds vóór de laatste diplomatieke pogingen om een wereldoorlog te voorkomen, stroomden bij de Parijse stations de reservisten samen.

Rechts: sommige Engelsen drongen tot het laatste moment op onderhandelingen aan. Ze gooiden met gummiballen: 'Vredesconferentie nu!', maar laconieke Londense bobbies namen die in beslag.

schau de aanwijzing dat hij een audiëntie bij Ribbentrop moet vragen; niet als speciaal afgezant, maar als ambassadeur. Lipski moet tot half zeven 's avonds wachten voor hij door Ribbentrop wordt ontvangen. Deze vraagt hem onmiddellijk naar de volmachten en naar het antwoord op de Duitse eisen. Als Lipski dan meedeelt dat hij noch de volmachten heeft, noch de eisen officieel kent, maakt Ribbentrop een eind aan het gesprek. Het is het laatste diplomatieke contact tussen Polen en Duitsland.

Pas laat in de avond — de voorbereiding voor de aanval is in volle gang — krijgen de ambassadeurs van Frankrijk en Engeland te horen wat precies de zestien punten van het

'grootse aanbod' zijn. Even tevoren zijn ze door de Duitse radio omgeroepen. De Poolse speciale afgezant was nooit komen opdagen om erover te praten, zo werd van Duitse zijde verklaard. De nationaal-socialistische propaganda wilde het doen voorkomen alsof Duitsland op Brits voorstel tot een vredesgesprek bereid was geweest, maar dat Polen er niet aan wilde. In feite ging het om een eenzijdig ultimatum van Hitler, een dictaat aan Warschau en een diplomatieke schijn voor een agressieve werkelijkheid.

Op die eenendertigste augustus pleiten de paus, de staatshoofden van de Verenigde Staten, Nederland, België en de Scandinavische landen voor vrede. Hun oproepen blij-

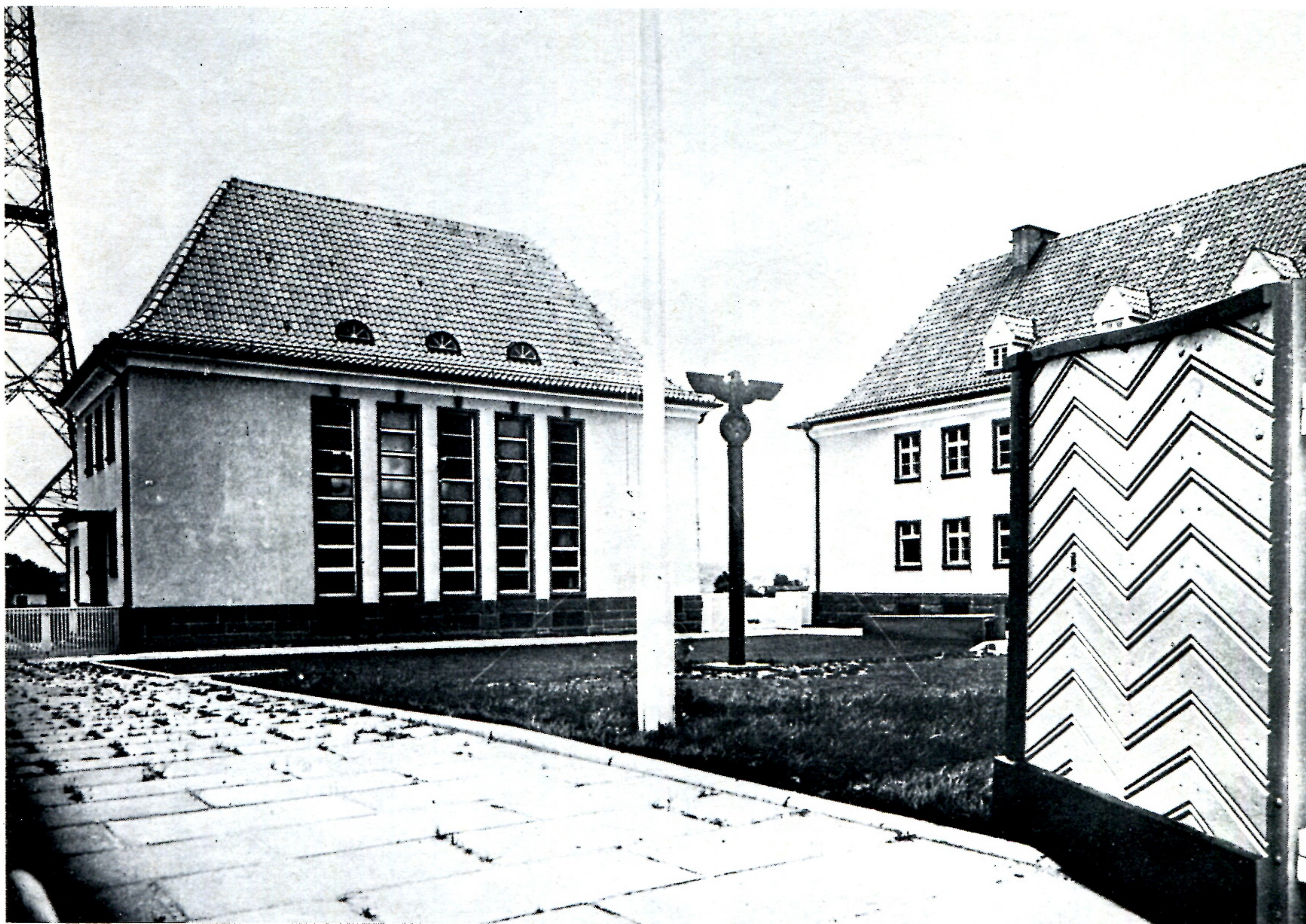
ven zonder gevolg. In Rome wordt, als daar 's ochtends het bericht binnenkomt van de op handen zijnde oorlog, koortsachtige spoed gezet achter het Italiaanse idee voor een nieuwe conferentie van München. De diplomatieke voorbereidingen zouden in de eerste oorlogsdagen worden voortgezet.

Nog in de nacht van 31 augustus op 1 september poogt Londen Polen te bewegen tot meer diplomatieke toegevendheid jegens Berlijn. Lipski kan toch best een document in ontvangst nemen? Henderson moet in Berlijn de Duitse regering meedelen dat Warschau nieuwe contacten met haar zoekt. Maar om kwart voor vijf in de vroege morgen is het oorlog.

DE DUITSE OVERVAL OP RADIO-GLEIWITZ

GANGSTERS IN GLEIWITZ

WOLF KIELICH

Alfred Helmut Naujocks is sinds 1931 lid van de SS en sinds 1934 een gewaardeerd medewerker van de SD. Op 10 augustus 1939 moet hij zich melden bij zijn hoogste baas, de vijfendertigjarige Reinhard Heydrich, *SS-Gruppenführer* en chef van de Gestapo en de SD. In Heydrichs bureau aan de Berlijnse Prinz-Albrechtstrasse hangt een grote kaart van Centraal-Europa aan de muur. Heydrich wijst op een kleine rode stip aan de Duits-Poolse grens en zegt: 'Dit is Gleiwitz. Uw opdracht luidt: U gaat met een *SD-Sonderkommando* van vijf of zes man naar Gleiwitz. Op een tijdstip dat u nog nader zal worden meegedeeld, enceneert u daar een overval op het radiostation. De bedoeling is dat de indruk

wordt gewekt dat die overval door Polen is uitgevoerd. Onze propaganda heeft voor de buitenlandse pers bewijzen nodig dat Polen herhaaldelijk de grens met Duitsland schendt. Hebt u deze opdracht tot zover volledig begrepen?'

Naujocks springt in de houding. '*Jawohl, Herr Gruppenführer!*'

'U reist dus in burger naar Gleiwitz. Het codewoord is *Konserven*. Daarmee meldt u zich bij de plaatselijke Gestapo-chef, Heinrich Müller, die u nadere instructies zal geven. De bedoeling is dat u het radiostation zo lang bezet houdt, dat een Pools sprekende Duitser voor de microfoon een toespraak kan houden. Die Pools sprekende Duitser zal in

Gleiwitz te uwer beschikking worden gesteld.' '*Jawohl, Herr Gruppenführer.*'

Ongeveer zes jaar later legt de Amerikaanse openbare aanklager Storey aan het Neurenbergse Tribunaal een schriftelijke verklaring van Naujocks over, waarin deze vertelt wat er verder gebeurde.

'Ik reisde naar Gleiwitz en meldde mij bij Heinrich Müller, die zich toen in de buurt van Oppeln bevond. In mijn tegenwoordigheid besprak Müller met een man die Mehlhorn heette het plan voor een grensincident waarbij geënceneerd moest worden dat Poolse soldaten Duitse troepen aanvielen. Dat plan moest worden uitgevoerd door Duitsers, ongeveer ter sterkte van een compagnie.

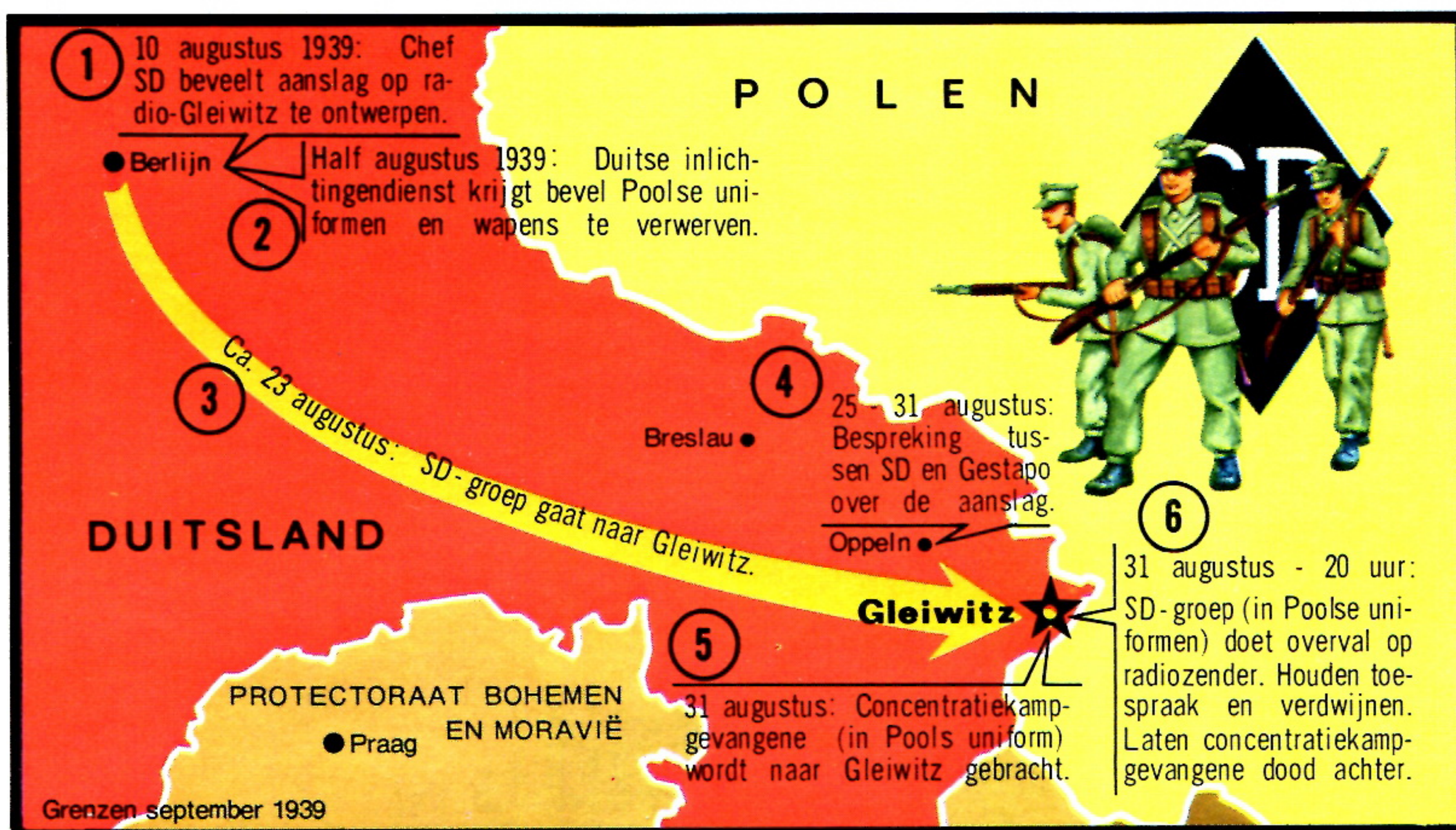
Müller zei dat hij de beschikking zou krijgen over twaalf of dertien veroordeelde misdadigers. Die moesten Poolse uniformen worden aangetrokken en hun lijken moesten op het gevechtsterrein achterblijven. Zij zouden voor dit doel dodelijke insputingen krijgen van een arts die van Heydrich daartoe bevel had gekregen. Hun zouden bovendien nog schotwonden worden toegediend. Müller zei dat Heydrich hem had bevolen ook mij een van deze misdadigers ter beschikking te stellen voor de overval in Gleiwitz.'

Op 22 augustus ontbiedt Hitler de bevelhebbers van leger, luchtmacht en marine *zum Befehlsempfang* op zijn *Berghof* boven Berchtesgaden. De generaals en admiraals staan gehoorzaam aangetreden in een lange rij, pet in de linkerhand, rechterpink op de naad van de broek. Voor hen staat een korporaal uit de Eerste Wereldoorlog. De vorige avond om 23.30 uur heeft het *Deutsches Nachrichtenbüro* bekendgemaakt: 'De Rijksregering en de Sowjetregering zijn overeengekomen met elkaar een non-agressiepact te sluiten.' Er heerst bij de generaals en admiraals weinig twijfel over wat hun Führer hun nu zal gaan bevelen. Uren achtereen dreunt de stem van Hitler door de grote zaal. Uitvoerig weidt hij uit over zijn eigen bovenmenselijke kwaliteiten. 'In de toekomst zal er nooit meer een man zijn die meer autoriteit heeft dan ik...' 'Maar in Engeland en Frankrijk,' zo stelt de Führer smalend vast, 'is geen enkele persoonlijkheid van formaat.' Dat het tot een conflict met Polen moest komen, was Hitler altijd al duidelijk geweest. Maar zijn plan was geweest zich eerst tegen het westen te keren en dan pas tegen het oosten. Dat plan is nu gewijzigd, want het is duidelijk geworden dat Polen in het oosten zou aanvalen, wanneer Duitsland een oorlog in het westen zou beginnen. Van Engeland is op dit moment niet veel te vrezen. Het zal de neutraliteit van Nederland, België en Zwitserland nooit schenden en het kan Polen dus niet daadwerkelijk helpen. Een aanval van Frankrijk vanuit de Maginot-linie op de Siegfried-linie houdt Hitler voor onmogelijk. Van Rusland is ook niets te vrezen. Het persoonlijke contact met Stalin is tot stand gekomen; overmorgen zal Von Ribbentrop het niet-aanvalsverdrag tekenen. 'Nu heb ik Polen in de hoek waarin ik het hebben wou!'

Tijdens het middagmaal zijn de generaals en admiraals toch minder geestdriftig en strijd-lustig dan de Führer had gehoopt en dus staat hij nogmaals op om hen, nu in krachtiger termen en met luider stem, moed in te spreken. 'De harten afsluiten voor medelijden! Bruut optreden! De sterkste heeft het recht! Grote hardheid! Polen moet vernietigd worden. Ook wanneer er toch een oorlog in het westen uitbreekt, blijft de vernietiging van Polen primair!' en dan vervolgt Hitler, als om de laatste morele bezwaren weg te nemen: 'Ik zal een propagandistische aanleiding voor het beginnen van de oorlog geven. Het is onbelangrijk of die geloofwaardig is of niet. De overwinnaar vraagt men later niet of hij de waarheid heeft gezegd. Bij het beginnen en het voeren van een oorlog komt het niet aan op het recht, maar op de overwinning.' In de volgende dagen rollen de tanks en grote troepentransporten naar Duitslands oost-

grens. In de haven van de vrijstad Danzig loopt het Duitse oorlogsschip 'Schleswig-Holstein' binnen voor een 'vriendschappelijk bezoek'. Polen mobiliseert op 30 augustus. In Gleiwitz wacht Naujocks op een telefoontje uit Berlijn. In de namiddag van 31 augustus hoort hij eindelijk Heydrichs stem door de hoorn: 'Opdracht vanavond om acht uur uitvoeren. Meldt u zich voor de *Konserven* bij Müller.' In zijn schriftelijk getuigenis zal Naujocks later verklaren: 'Ik ging naar Müller en vroeg hem mij de man 's avonds in de buurt van het radiostation af te leveren. Ik kreeg daar inderdaad deze man en liet hem neerleggen bij de ingang van het station. Hij leefde nog, maar hij was niet bij bewustzijn.

Ik probeerde zijn ogen te openen. Aan zijn ogen kon ik niet zien of hij nog leefde, maar ik merkte het aan zijn adem. Ik zag geen schotwonden, alleen zijn gezicht was vol bloed. Hij droeg burgerkleding. We bezetten het radiostation, zoals ons bevolen was.' Er zijn deze avond maar weinig mensen in het gebouw van radio-Gleiwitz. De zender relayeert een muziekprogramma van de Rijkszender-Breslau. De nachtportier en een paar technici worden met knuppelslagen snel buiten gevecht gesteld. Even later schrikken de inwoners van Gleiwitz op als de muziek uit de luidsprekers van hun radiotoestellen plotseling afbreekt en een stem zegt: 'Hier is de Poolse zender Gleiwitz!' Drie, vier minuten

In het bureau van Heydrich aan de Berlijnse Prinz-Albrechtstrasse hing aan de muur een grote kaart van Centraal-Europa. Eén rode stip viel in het oog: Gleiwitz aan de Pools-Duitse grens. Het radiostation in deze plaats was het doel van de in scène gezette 'Poolse' overval, die Duitsland een extra 'reden' gaf om Polen binnen te vallen.

Links: Reinhard Heydrich was de man die de 'Poolse' overval op radio-Gleiwitz tot in de finesses voorbereidde.

Pagina hiernaast: op 31 augustus 1939 werd radio-Gleiwitz door Duitsers in Poolse uniformen bezet. De radio-uitzending werd onderbroken voor een oproep aan de burgers tot de 'bevrijdingsstrijd'.

lang klinkt de stem door de radio's, scheldt in het Duits en het Pools de nazi-regering uit en roept op tot de bevrijdingsstrijd. Terwijl verbijsterde burgers van Gleiwitz telefonisch de politie alarmeren, slaan Naujocks en zijn mannen het interieur van de zender kort en klein. Dan verlaten zij, wild in de lucht schietend, het gebouw en verdwijnen in het donker. Op 1 september om acht uur 's morgens komt de Zweedse industrieel Dahlerus ontsteld op het hoofdkwartier van Goering. 'Waarom valt Duitsland Polen aan?' 'De oorlog,' antwoordt de dikke veldmaarschalk, 'is uitgebroken omdat de Polen het radiostation van Gleiwitz hebben aangeval-

DE REDE VAN HITLER
1 SEPTEMBER 1939

SEIT 5.45 UHR WIRD JETZT ZURÜCK GESCHOSSEN

WOLF KIELICH

Als Hitler zich omstreeks tien uur in de ochtend van 1 september 1939 van de rijkskanselarij naar de Kroll-Opera begeeft, waar de Rijksdag in allerijl is bijeengeroepen, zijn de straten afgezet door de SS en de SA. Er zijn maar weinig toeschouwers, want de hele wijk is hermetisch gesloten voor het verkeer. Alleen bij de Brandenburger Tor staat een dun rijtje mensen. Niemand juicht. Zwijgend ziet men hoe de Führer in een groen-grijs uniform snel voorbijrijdt.

In de Rijksdag ontbreken meer dan honderd afgevaardigden. Sommigen van hen zijn opgeroepen voor de militaire dienst, anderen konden Berlijn niet meer op tijd bereiken en misschien zijn er ook enkelen weggebleven om andere redenen. Maar Goering heeft ervoor gezorgd dat er geen lege plaatsen in de zittingszaal zijn. Hij heeft gewoon partijfunctionarissen op de onbezette zetels gezet en hun uit hoofde van de volmacht die hij als president van de Rijksdag heeft, het recht gegeven om aan de vergadering deel te nemen. Zo is de Rijksdag dus toch 'voltallig'.

Enkele citaten uit Hitlers rede:

'Mijn vredesliefde en mijn eindeloze lankmoedigheid moet men niet met zwakheid en nog veel minder met lafheid verwarren! Ik heb daarom gisteravond aan de Britse regering laten weten dat ik onder deze omstandigheden bij de Poolse regering geen geneigdheid kan vinden met ons in werkelijk ernstige onderhandelingen te treden.' (—)

'Het antwoord op dit bemiddelingsvoorstel was ten eerste de algemene mobilisatie en ten tweede waren er nieuwe ernstige gruweldaden geschied. Deze gebeurtenissen hebben zich nu hedennacht opnieuw herhaald. Nadat reeds onlangs in één enkele nacht eenentwintig grensincidenten waren voorgekomen,

Ullstein

kwamen er hedennacht veertien voor, waaronder drie ernstige. Ik heb daarom besloten met Polen dezelfde taal te spreken die Polen sedert maanden tegenover ons gebruikt.' (—) 'Ik heb Engeland steeds weer vriendschap en, wanneer dat nodig was, de engste samenwerking aangeboden. Maar de liefde kan niet van één kant komen. Zij moet van de andere

kant eveneens beantwoord worden.' (—) 'De neutrale staten hebben ons de verzekering van hun neutraliteit gegeven, gelijk wij hun die reeds vroeger garandeerden. Het is ons heilige ernst met die verzekering en zolang geen ander hun neutraliteit breekt, zullen wij die zorgvuldig in acht nemen. Want wat hebben wij van hen te eisen?' (—)

'Ik wil geen strijd voeren tegen vrouwen en kinderen. Ik heb mijn luchtwapen de opdracht gegeven zich bij de aanvallen tot militaire objecten te beperken. Wanneer echter de tegenstander gelooft daarmee een vrijbrief te krijgen om zijnerzijds met omgekeerde methodes te strijden, dan zal hij een antwoord krijgen, dat hem horen en zien vergaat. Polen heeft hedennacht voor de eerste maal op ons eigen territorium op ons geschoten. Sedert 5.45 uur wordt er teruggeschoten. En van nu af aan wordt bom met bom vergolden! Wie met gif strijdt, wordt met gif bestreden. Wie zichzelf niet aan de regels van een humane oorlogvoering houdt, kan van ons niet anders verwachten dan dat wij hetzelfde doen.' (—) 'Wanneer ik van het Duitse volk offers verlang, en zo nodig de opoffering van alles, dan heb ik een recht daartoe, want ook ikzelf ben thans evenzeer bereid als ik vroeger was om elk persoonlijk offer te brengen! Ik verlang van geen enkele Duitse man iets anders dan datgene wat ikzelf vier jaren lang te allen tijde bereid was te doen.' (—)

'Mijn gehele leven behoort van nu af aan eerst met recht toe aan mijn volk! Ik wil thans niet anders zijn dan de eerste soldaat van het Duitse Rijk! Ik heb daarom weer het uniform aangetrokken dat mij het heiligst en het meest dierbaar was. Ik zal het niet eerder uittrekken dan na de overwinning of — ik zal dit einde niet beleven.' (—)

Boven: in de ochtend van 1 september 1939 begaf Hitler zich door de bijna lege straten van de rijkskanselarij naar de Kroll-Opera om in uniform voor de in allerijl bijeengeroepen Rijksdag een historisch geworden rede uit te spreken. Hij verklaarde onder meer: 'Mijn gehele leven behoort van nu af aan eerst met recht toe aan mijn volk! Ik wil thans niet anders zijn dan de eerste soldaat van het Duitse Rijk! Ik heb daarom weer het uniform aangetrokken dat mij het heiligst en het meest dierbaar was. Ik zal het niet eerder uittrekken dan na de overwinning of — ik zal dit einde niet beleven.'

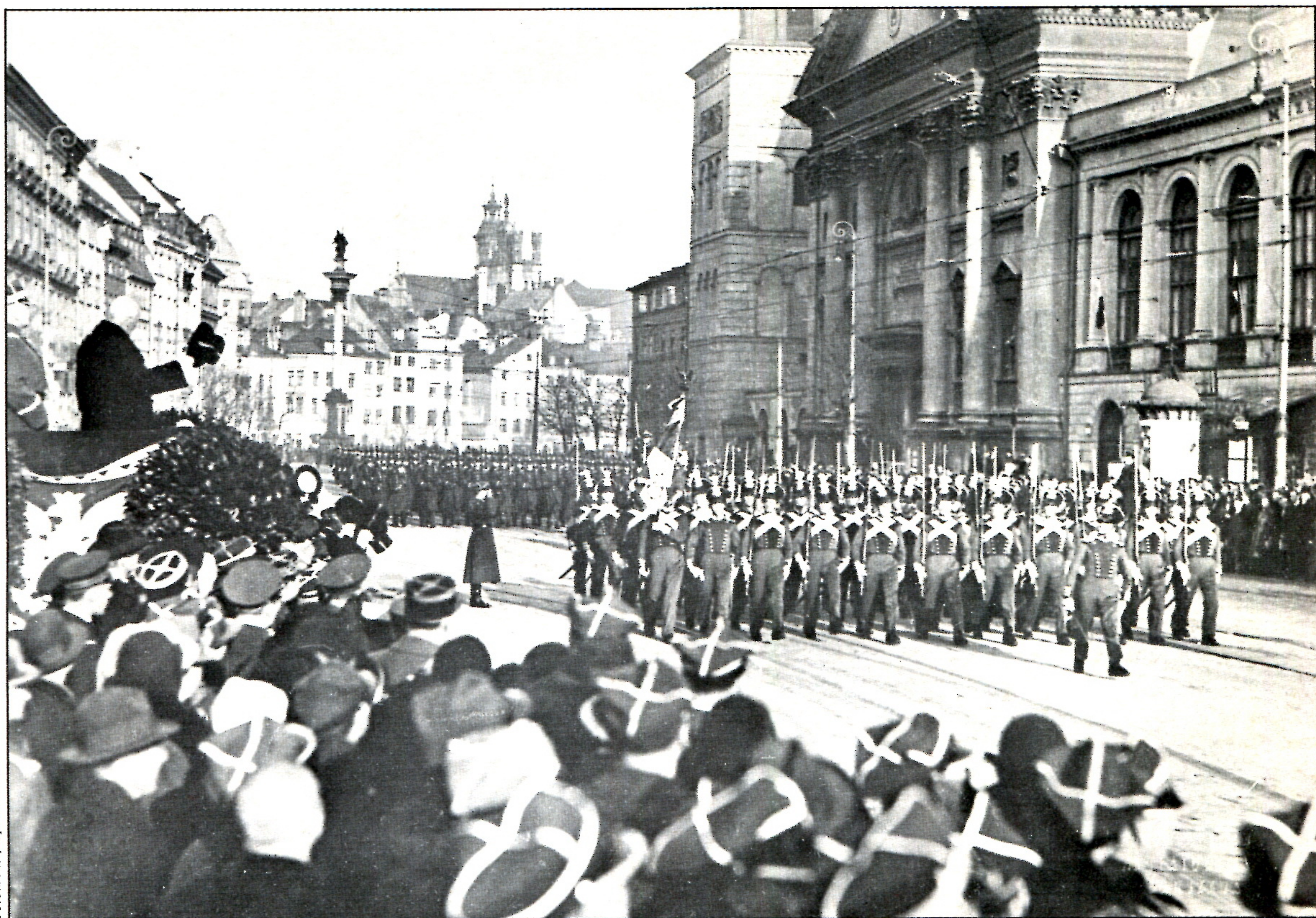
Ullstein

Links: de Rijksdag was niet voltallig. Meer dan honderd afgevaardigden ontbraken omdat ze waren opgeroepen voor militaire dienst, omdat ze Berlijn niet meer op tijd konden bereiken en misschien ook om andere redenen. De lege plaatsen in de zittingszaal werden door Goering gevuld met partijfunctionarissen, aan wie hij als president van de Rijksdag het recht kon geven de vergadering bij te wonen. Wel aanwezig waren onder anderen op de eerste rij van links naar rechts: Goebbels, Frick, Raeder, Von Ribbentrop en Hess.

DE GESCHIEDENIS VAN POLEN TOT 1939

ILLUSIE TUSSEN HAMER EN AAMBEELD

DR. M. VAN HULTEN

Fotoarchief Spaarnestad

Een duizendjarig rijk

Onder de Westslavische stammen die het gebied bewonen tussen de Odra en de Wisla (Weichsel), ontstaat in de tiende eeuw een begin van staatsvorming. Historisch staat vast dat Mieszko I reeds in 963 een aantal van deze stammen onder zijn scepter verenigt. Daarmee wordt de grondslag gelegd voor de vorming van de staat der Polanen (*pole* = veld), het latere koninkrijk Polen.

In 966 aanvaardt Mieszko met zijn volk het christendom, daarmee aan de Germaanse vorsten het voorwendsel ontnemend uit geloofsijver hun macht oostwaarts uit te breiden. De kerk van de Polen wordt direct onder Rome geplaatst, met een eigen Poolse hiërarchie waarvan de aartsbisschop-primaat zetelt in Gniezno. Deze aanvaarding van het Latijnse christendom blijkt tot in onze dagen voortdurend van belang te zijn in de politieke en sociale geschiedenis van de Polen.

Op 29 november 1930 werd op grootse wijze de Eerste Poolse Opstand tegen Rusland, die honderd jaar geleden plaatsvond, gevierd en herdacht.

In Warschau nam de president van de republiek, Ignace Moscicki — links op de tribune — een parade af van de cadettenschool.

De cadetten, rechts op de voorgrond, dragen historische uniformen.

chie waarvan de aartsbisschop-primaat zetelt in Gniezno. Deze aanvaarding van het Latijnse christendom blijkt tot in onze dagen voortdurend van belang te zijn in de politieke en sociale geschiedenis van de Polen.

Zij vormt overigens slechts een deel van de weloverwogen politiek tot aanvaarding van de Westeuropese cultuur, welke politiek eveneens gedurende vele eeuwen wordt nagestreefd. De oriëntering op West- en ook Zuid-Europa is een constant kenmerk van de Poolse cultuur, waaraan eigenlijk pas sinds 1945 grotendeels een einde is gekomen. Deze oriëntering maakte eeuwenlang het Frans tot de belangrijke cultuurtaal van het hof en de adel en zorgde ervoor dat humanisme, renaissance en reformatie in de Poolse historie een belangrijke rol speelden.

In die duizendjarige historie is Polen zeer groot geweest. Het land strekte zich van de veertiende tot de zeventiende eeuw uit van de

Oostzee tot de Zwarte Zee en enige jaren vrijwel tot de poorten van Moskou. Het is ook een tijdlang, van 1795 tot 1918, geheel verdwenen: opgeslokt door zijn sterkste burens Pruisen, Oostenrijk en Rusland, die ieder 'hun' deel namen om 'het machtsverevenwicht in Europa niet te verstoren'.

Het herstel van de Poolse staat: 1917—1923

Zowel de nederlaag van het tsaristische Rusland tegen het keizerlijke Duitsland als de nederlaag van de Duitsers tegen de verbonden mogendheden in het westen in de Eerste Wereldoorlog geeft aan de Polen opnieuw een kans hun staat te herstellen. Ondanks onderlinge twisten over de staatkundige vormgeving herenigen zich de drie gescheiden delen van het vroegere koninkrijk. De nationale held Pilsudski neemt de leiding van het Poolse leger op zich en wordt staatshoofd. Paderewski, de wereldbekende pianist, wordt in 1919 premier.

De Polen ondertekenen ook het verdrag van Versailles. Eén moeilijk probleem blijft voor hen echter bestaan: het verdrag geeft niet nauwkeurig de grenzen van de nieuwe staat aan. Ter bepaling van de westgrens met Duitsland dienen verschillende volksstemmingen gehouden te worden, onder andere in delen van Oost-Pruisen en Silezië. De internationale politieke situatie zowel als lokale omstandigheden dragen ertoe bij dat Polen bij deze volksstemmingen gewoonlijk aan het kortste eind trekt.

Aan de oostgrens erkennen de bolsjewisten in 1917 het Poolse recht op zelfbeschikking en in 1918 de Poolse onafhankelijkheid. Het Rode Leger volgt echter de terugtrekkende Duitsers op de voet en bereikt in februari 1919 de rivier de Bug. Het is duidelijk dat de Russische revolutionairen rekenen op een proletarische revolutie ook in Polen en op een verwelcoming als bevrijders. Dit is echter geenszins het geval. Pilsudski slaat de Russen terug tot de Berezina en tot diep in de Oekraïne. In 1920 echter keert het Poolse krijgsgeluk en wordt de situatie voor Polen kritiek. Het gaat dan onderhandelen met de westelijke mogendheden in Spa, waar lord Curzon een wapenstilstand voorstelt en terugtrekking van de Poolse troepen tot de stellingen van 1919. Ondertussen verslaat Pilsudski het Rode Leger en dwingt hij de Sowjetunie de vrede van Riga af (1921), waarbij aan Polen een aanzienlijk gebied ten oosten van de door lord Curzon voorgestelde lijn toevalt. In 1923 verwerft Polen, eveneens onder militaire druk, van Litouwen de stad Wilno en omgeving. Polen kan nu zijn nieuwe bestaan beginnen. Officieel zijn alle grenzen vastgelegd. Wrijvingspunten met de buurstaten zijn er echter te over: de Vrije Stad Danzig binnen de Poolse douanegrenzen, de als onjuist beschouwde grenzen met Duitsland in Oost-Pruisen en Silezië, het Cieszyngedebied aan de grens met Tsjecho-Slowakije, de stad Wilno in het noordoosten aan de grens met Litouwen. Deze staatsgrenzen zijn vrijwel onverdedigbaar, de economie wordt ernstig gehandicapt door de benarde uitweg naar zee en door het toewijzen van het grootste deel van het Silezische industriegebied aan Duitsland, het nationale leven wordt geremd door de aanwezigheid van zeer grote, vreemde minderheden, die on-

De bevolking van Polen in 1931

Volkstelling naar moedertaal en godsdienst.¹⁾ (De cijfers staan voor duizendtallen).

	Pools	Russische talen	Duits	andere talen
rooms-katholiek	20.333,3	105,2	118,5	113,1
Grieks-katholiek	487,0	2843,8	0,3	5,1
Grieks-orthodox	497,3	2543,2	0,1	721,9 ²⁾
evangelisch-protestants	219,0	8,4	598,9	8,9
andere christelijke godsd.	55,1	65,1	15,9	9,3
joods	371,9	1,1	6,8	2734,1 ³⁾
andere godsdiensten	29,8	3,4	0,5	18,8

1) Bij de volkstelling bestond niet de mogelijkheid 'geen godsdienst' op te geven.

De taalopgave is wat geflatteerd voor het Pools.

2) Grotendeels 'autochtonen' in Polesië, d.w.z. in feite Witruussisch.

3) Waarvan 2731,4 Jiddisch en Hebreeuws.

geveer een derde deel van de totale bevolking uitmaken.

'Echte Polen' en minderheden

Derepubliek Polen, zoals die in 1918 werd gesticht, omvat bevolkingsgroepen met zeer uiteenlopende talen en godsdiensten. De 'echte Polen', dat wil zeggen zij die zowel Pools spreken als rooms-katholiek zijn, vormen slechts twee derde deel van de bevolking (bij de volkstelling van 1931). Ruim een zesde deel van de bevolking spreekt Oekraïens, Witruussisch of Russisch en behoort grotendeels tot de Grieks-orthodoxe of tot de met Rome herenigde Grieks-katholieke kerk. Joods is ongeveer 10% van de totale bevol-

king en Duitstalig (tevens in grote meerderheid protestants) ongeveer 2%.

Deze zo heterogeen samengestelde bevolking woont niet gelijkmatig verspreid over het hele land. Ruw karakteriserend kan gesteld worden dat tussen de beide wereldoorlogen het platteland van Oost-Polen Russisch-talig is met steden die overwegend Pools en Jiddisch zijn. Het platteland en de steden van Centraal-Polen zijn Pools-talig en rooms-katholiek met in de steden ook sterke joodse bevolkingsgroepen. In de hoofdstad Warschau spreekt bijvoorbeeld 70,5% van de bevolking Pools, 28,5 Jiddisch of Hebreeuws. West-Polen is evenzeer Pools, maar met een bijmenging van Duits-taligen.

Linksboven: dit overzicht laat zien dat Polen van oorsprong rooms-katholiek was, maar ook hoe groot de godsdienstige invloed van de Russische overheersing is geweest.

Linksonder: de Poolse grenzen waren in de loop der eeuwen geregeld verschoven. In de jaren 1772, 1793 en 1795 bijvoorbeeld werden alle grenzen opnieuw vastgesteld. Ook in 1945 gebeurde dat weer, nu ten koste van aanzienlijk landverlies voor Polen. Deze kaart laat zien hoe groot dat verlies was, ondanks de uitbreiding van het Poolse gebied naar het westen.

Rechtsboven: de eerste plechtige zitting van de Poolse Staatsraad in 1918. Achter de tafel, in het midden, de Duitse regeringscommissaris, Graf Lerchenfeld.

Süddeutscher Verlag

	DUITSLAND	POLEN	RUSLAND
MANSCAPPEN	2.750.000	1.790.000	1.800.000-2.500.000 (geschat)
TANKS, PANT-SERWAGENS ENZ.	5.631	313-420	ca. 12.000 (geschat)
VLIEGTUIGEN	3.868	1.626	ca. 5.000 (geschat)
ONDERZEE-BOTEN	57	2	160
TORPEDO-BOOTJAGERS	16	2	55
PANTSERSCHIP, SLAGKRUISERS EN SLAGSCHIP	5	0	3

* overwegend verouderde modellen

Hierboven: een overzicht van de militaire krachten van Polen, Rusland en Duitsland op het moment dat op 1 september 1939 de oorlog uitbrak.

Rechts: kort nadat Hitler aan het bewind kwam, werd Goebbels — in zijn functie van minister van propaganda — in Warschau ontvangen door maarschalk Pilsudski, het Poolse staatshoofd.

Wide World

Tussen deze verschillende bevolkingsgroepen bestaan grote tegenstellingen, die zeker niet in het minst worden bevorderd door het sterke Poolse nationalisme en superioriteitsgevoel. Het Oekraïense nationalisme wordt onderdrukt, Oekraïense scholen worden vervangen door tweetalige of Poolse, Oekraïeners zijn vrijwel geheel uitgesloten van alle ambten. De tegenstelling tot de joden is minstens even groot. Boycot van het joodse zakenleven en uitsluiting van de joden van alle ambten zijn hiervan slechts enkele uitingen. De tegenstelling tussen Polen en Duitsers openbaart zich in 1918 met als inzet de toekomstige grenslijn. Als die eenmaal is vastgesteld, blijft de onderlinge strijd voortduren

over het aantal en de behandeling van de Polen in Duitsland en van de Duitsers in Polen. Aan weerszijden wordt de andere bevolkingsgroep gediscrimineerd. In theorie zijn in het Polen van de jaren twintig en dertig alle burgers gelijk, in feite wordt sterk gediscrimineerd ten gunste van de Pools-sprekenden.

Twintig jaar zelfstandigheid, 1919—1939

Was het bepalen van de staatsgrenzen al een moeilijke opgave, haast nog moeilijker zijn de binnenlandse problemen. Na een onderbreking van honderdvijfentwintig tot honderdvijftig jaar moet het staatsapparaat opnieuw gaan functioneren. De ambtenaren in

de drie herenigde delen van Polen zijn aan verschillende ambtelijke tradities gewend geraakt, drie onderling verschillende wetgevingen moeten samengebracht worden tot één nationale Poolse wetgeving, de economische ontwikkeling moet op gang worden gebracht, ernstig gehinderd door zware oorlogsverwoestingen en de gerichtheid van de economieën van de drie landsdelen op centra (Berlijn, Wenen en Moskou) die buiten de nieuwe staat liggen. Illustratief hiervoor is dat nu nog (in 1970) de staatsgrenzen van voor 1918 tussen Pruisen, Oostenrijk en Rusland herkenbaar zijn in wegpatronen die ter plaatse slechter aansluiten dan elders in het land. De inflatie moet tot staan worden gebracht, wat

aanvankelijk gelukt door onder meer de invoering van een eigen Poolse munteenheid, de *zloty*. Op kerkelijk gebied krijgt de rooms-katholieke kerk een bevoorrechte positie en in 1925 wordt een concordaat gesloten met het Vaticaan. De kerkelijke bestuursindeling in bisdommen wordt aangepast aan de nieuwe staatsgrenzen, zodat alle Poolse gebied ook onder de zeggingsmacht van de Poolse bisschoppen valt.

Ondertussen volgen de regeringen elkaar bijzonder snel op. Het grote aantal politieke partijen in de *Sejm* (het parlement) heeft tot gevolg dat er steeds coalities gevormd moeten worden. Gewoonlijk bestaan deze uit een samengaan van de rechtse Nationalisten met

de Boerenpartijen van het centrum of van de laatste met de linkse partijen, meest socialistische.

Begin 1926 verwekt een Duits-Russisch verdrag grote onrust in het land. Witos, de Boerenleider, vormt een ministerie waarin de Nationalisten een belangrijke rol lijken te gaan spelen. Dan komt maarschalk Pilsudski terug uit zijn rustoord Sulejowek om de macht in handen te nemen. Hij rukt aan het hoofd van enige legereenheden Warszawa (Warschau) binnen en heeft binnen enkele dagen de situatie geheel in handen. De president en de regering treden af en Pilsudski wordt tot president gekozen. Hij geeft er echter de voorkeur aan minister van defensie en

eerste minister te worden en laat het presidentschap over aan een van zijn volgelingen. Daarop hervormt hij de constitutie: hij krijgt het recht het parlement te ontbinden en beperkt de rechten van het parlement ten aanzien van de begroting. Ook al blijft het parlement ogenschijnlijk intact, de partijen verliezen veel van hun macht. In 1928 neemt aan de verkiezingen een 'regeringspartij' deel waarin alle aanhangers van Pilsudski, van welke politieke kleur ook, een plaats vinden. In 1930 verovert deze partij de absolute meerderheid in het parlement, overigens na de gevangenzetting van enkele leiders van de andere partijen.

De uitvoerende macht wordt aanzienlijk ver-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Fotoarchief Spaarnestad

Hierboven: tijdens manoeuvres bij Konsky, in de buurt van de Poolse Corridor, voerden duizenden Poolse cavaleristen een charge uit. Ze zijn nog bewapend met sabel en lans.

Links: op de laatste Poolse nationale feestdag voor de oorlog werd veel aandacht besteed aan de bewapening. De president nam parades af en bekeek het afweergeschut.

Rechts: de Poolse militairen waren allesbehalve somber gestemd over de naderende oorlog. Poolse troepen gingen zingend op weg naar de bedreigde grens van hun vaderland.

sterkt, de president wordt de allesbeheersende factor in de politiek. Na Pilsudski's dood (1935) blijft deze situatie bestaan. President Moscicki en maarschalk Rydz-Smigly, de opvolger van Pilsudski als legercommandant, zetten zijn regime in feite voort, hoewel de uitvoering iets gematigder wordt. Parallelen met de fascistische ontwikkeling in Italië en Oostenrijk, de opkomst van het nazisme in Duitsland en van het falangisme in Spanje zijn duidelijk aanwijsbaar.

Internationaal bezien is de situatie bijzonder moeilijk. Polen tracht zich te beveiligen door verdragen van wederzijdse bijstand en garantie met verschillende landen. Ook met Duitsland komen zulke verdragen tot stand, in 1925 een arbitrageverdrag, in 1934 een tienjarig niet-aanvalsverdrag. De *Anschluss* van Oostenrijk en de ondergang van Tsjechoslowakije (waaraan Polen deelneemt door het langbegeerde Cieszyn te nemen) zijn echter verontrustende voortekenen van wat Polen te wachten staat. Begin 1939 bevestigt Hitler nogmaals het Pools-Duitse niet-aanvalsverdrag. Hij eist echter wel Danzig op, alsmede een extraterritoriale autoweg door de Poolse Corridor om Oost-Pruisen met het *Reich* te verbinden! Polen weigert en sluit een garantieverdrag met Engeland, waarop Hitler het Duits-Poolse niet-aanvalsverdrag opzegt.

Duitse provocaties in Danzig en klachten over de slechte behandeling van de Duitse minderheden in Polen moeten vervolgens de wereldopinie rijp maken voor een aanvaarding van 'hulp aan de Duitse volksgenoten' in Polen. Politiek gezien wordt de Duitse aanval mogelijk door het verdelingsverdrag met de Sowjetunie (23 augustus 1939).

De militair-strategische situatie

Polen ligt in augustus 1939 voor Duitsland te grijp. Sinds de bezetting van Tsjechoslowakije is het aan drie zijden omringd door Duits gebied: in het noorden, westen en zuiden. De Duitse luchtmacht kan hierdoor geheel Polen bestrijken; er is aan de oostgrens geen betrouwbare bondgenoot — integendeel — die Polen in de rug zou kunnen dekken; een minderheid van een miljoen Duits-sprekenden in het land is een uiterst onbetrouwbare factor.

Maar niet alleen hierdoor zal de komende strijd al te ongelijk worden. Er komt bij dat aan Poolse zijde ca. 1.800.000 man gereed staan in 37 infanteriedivisies, 11 cavaleriebrigades en 2 gepantserde brigades. De Duitsers beschikken over 2,7 miljoen man, waarvan er 1,2 miljoen daadwerkelijk tegen Polen in de strijd zullen komen: 28 infanteriedivisies, 6 pantserdivisies, 11 divisies lichte pantser, bergtroepen en gemotoriseerde eenheden. Het grote en doorslaggevende krachtsverschil ligt bij de luchtmacht (1626 Poolse toestellen tegen 3868 Duitse) en bij het pantserwapen: bij de Polen ongeveer 400 lichte tanks en bij de Duitse troepen 5000 deels zware tanks. De Poolse cavalerie zou de strijd nog grotendeels te paard moeten aanbinden. Dit grote verschil in materiële uitrusting van beide legers is veroorzaakt door de Poolse politiek van de laatste jaren: voor bewapening was ternauwernood 1% van de som die Duitsland jaarlijks aan bewapening besteedde beschikbaar.

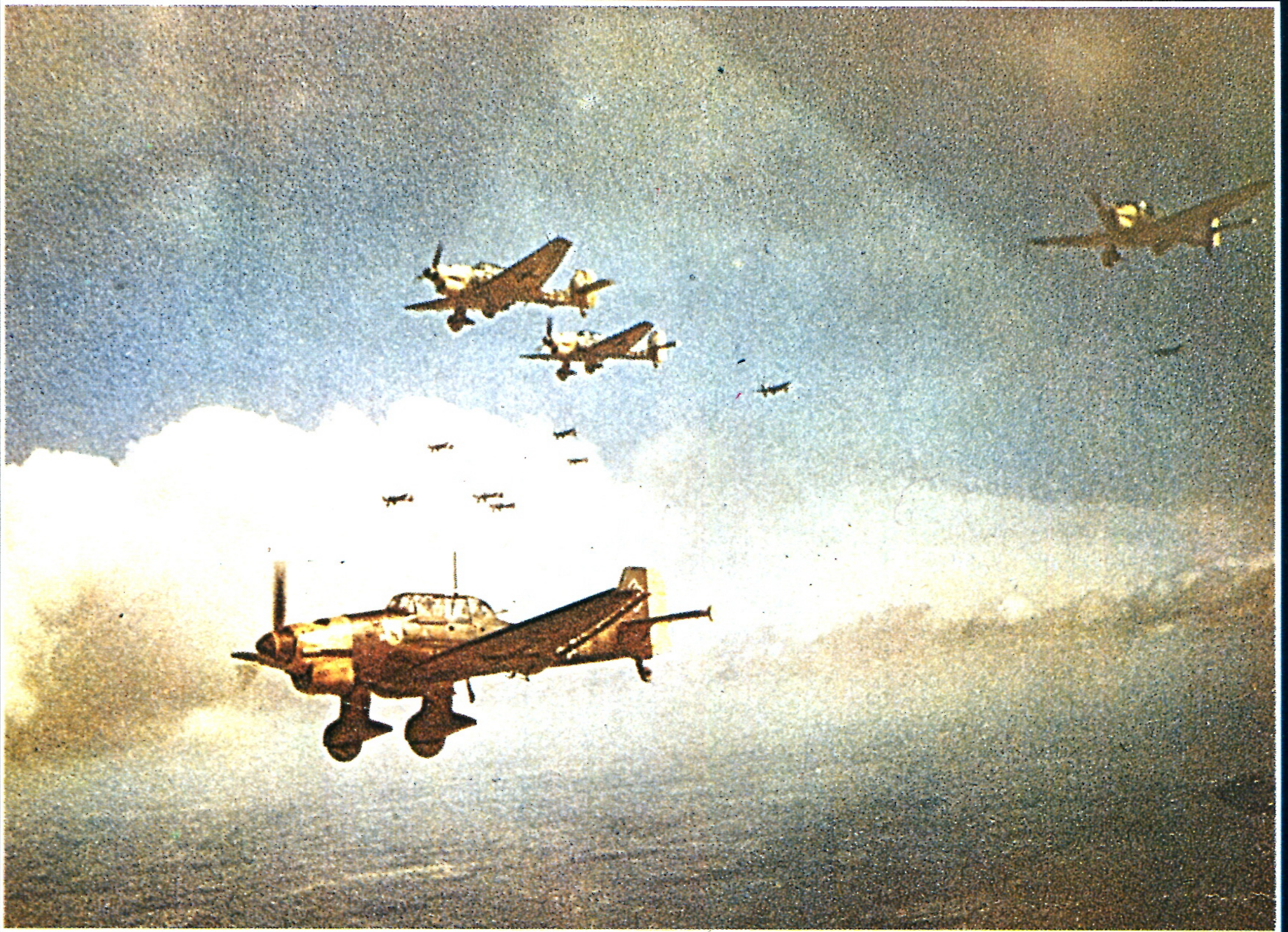

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

DE AANVAL OP POLEN

DE BLIKSEM SLAAT IN

A. A. J. SINNER

De stuka's ('Sturzkampfflugzeuge') van het
type JU 87 speelden een
beslissende rol bij de aanval op Polen.

Als eerste volk ter wereld ontdekten de Polen in de nacht van donderdag 31 augustus op vrijdag 1 september 1939 wat *Blitzkrieg* — bliksemoorlog — betekende. De Polen, die de oorlog al maanden hadden zien aankomen, zaten niet bevend van angst de Duitse aanval af te wachten. Grote groepen in Polen waren zelfs vrij oorlogszuchtig: zij meenden dat het tijd werd de Duitsers eens flink op hun nummer te zetten.

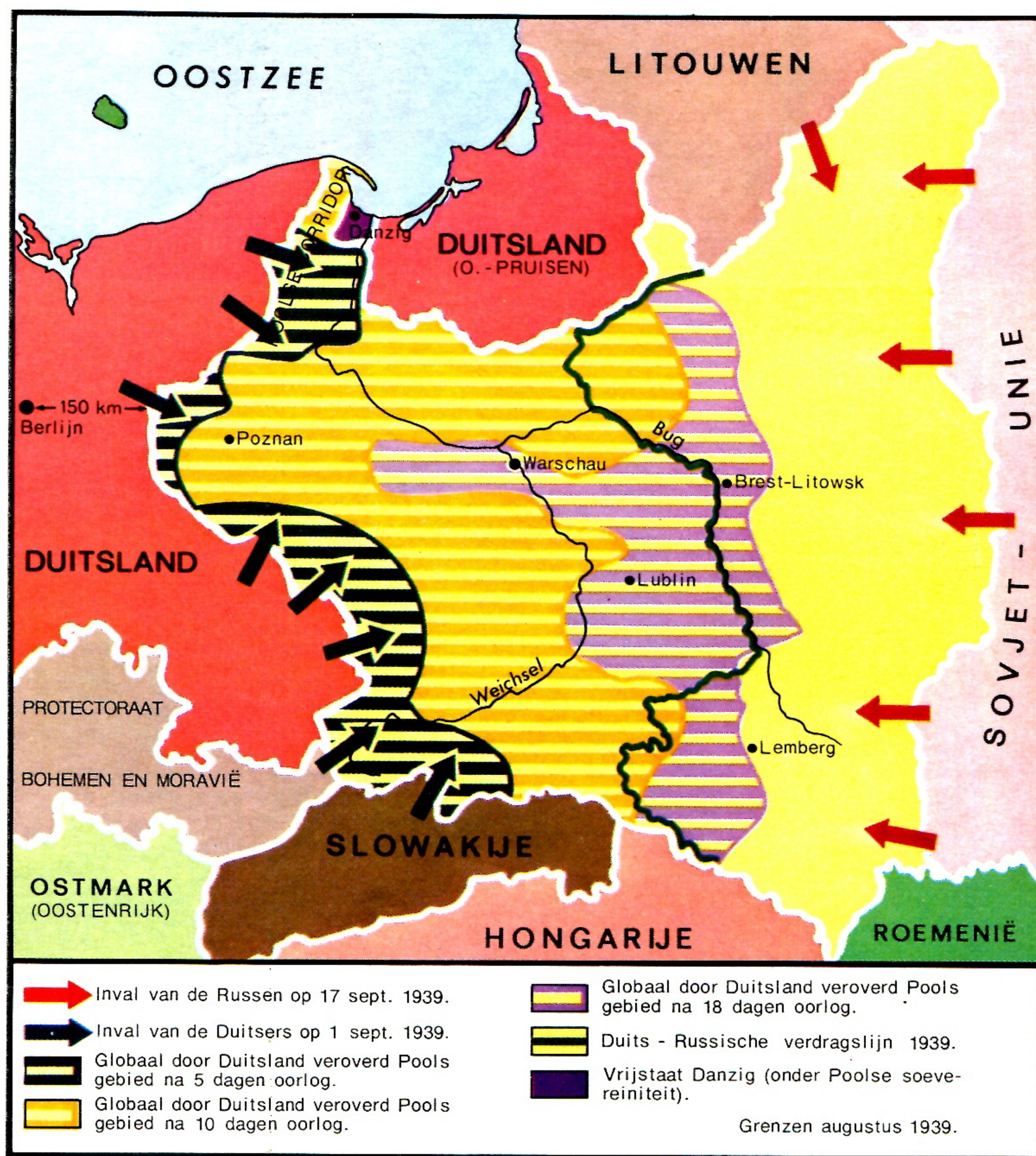
De Polen rekenden op een conventionele strijd: beperkte schermutselingen langs de grenzen zouden na verloop van weken of maanden uitgroeien tot geregelde veldslagen. Het maakte hen dan ook niet overmatig ongerust dat op 31 augustus 1939, toen de oorlog onafwendbaar was geworden, de mobilisatie van hun strijdkrachten nog niet was voltooid. Zij meenden daar in de eerste weken van de oorlog nog wel tijd voor te hebben — een optimisme dat ook in het Westen door sommigen werd gedeeld, bijvoorbeeld door de Franse generaal Gamelin, die van oordeel was dat de Polen 'tenminste zes maanden' zouden kunnen standhouden. De Poolse legerleiding had zelfs een plan opgesteld dat, naar men aannam, de Duitsers wel zou verrassen: als de grensgevechten waren begonnen, zouden enkele cavaleriebrigades van Polens beste ruiters doorstoten naar Berlijn, dat op slechts honderd kilometer van de Poolse westgrens lag. In afwachting van al die roemrijke wapenfeiten hadden de gemobiliseerde Poolse troepen (21 van de 37 divisies, 6 van de 11 cavaleriebrigades) in de laatste weken van augustus hun stellingen betrokken — *niet*, zoals door Franse en Britse militaire deskundigen was geadviseerd, achter de natuurlijke verdedigingslinie die werd gevormd door de rivieren Njemen, Narew, Weichsel en San, maar verspreid langs de grenzen met Slowakije, Duitsland en Oost-Pruisen. Het was een magere defensie, met een frontbreedte van 1600 km; de linies hadden geen enkele diepte, en in het achterland bevonden zich slechts geringe reserves.

De Polen hadden zich voorbereid op een strijd tussen geschut, ruiters en infanterie. In de vroege morgen van vrijdag 1 september 1939 kwamen de Duitsers echter met tanks, pantserwagens, vliegtuigen en parachutisten; verrassing en snelheid vormden de belangrijkste elementen van hun aanvalsplan, dat allesbehalve conventioneel was.

Van verschillende zijden — vanuit het noorden (Oost-Pruisen), het westen (Pommeren en Silezië) en het zuiden (Slowakije) — zou-

Rechts: het Duitse leger was in 1939 het snelste, sterkste en best uitgeruste ter wereld. Het maakte echter ook in Polen nog veel gebruik van paarden, zoals hier voor het trekken van lichte artillerie.

Rechtsboven: hoe razendsnel de Duitse legers oprukten en vanuit welke uitgangsstellingen dat gebeurde, is hier in kaart gebracht. Nadat de eerste tegenstand was gebroken, drongen de Duitse speerpunten snel en diep door in het achterland. De Russen die pas na dagenlange aarzeling aan de strijd gingen deelnemen, kwamen bijna te laat, hoewel ze nauwelijks tegenstand ontmoetten.

Ullstein

den de gemotoriseerde Duitse voorhoedes Polen binnenvallen. De vijf beschikbare legers, in totaal 56 divisies, moesten als speerpunten op een aantal plaatsen de Poolse verdediging doorbreken en snel doorstoten naar het binnenland om daar, ver achter de Poolse linies, elkaar te ontmoeten. Zo zouden telkens complete Poolse legers worden ingesloten, nog vóór ze de kans hadden gekregen aan de gevechten deel te nemen.

De flitsende, concentrische tangbewegingen, zo kenmerkend voor de Duitse inval in Polen, steunden op twee wapens: de tank en het vliegtuig, en meer in het bijzonder op een combinatie van deze twee. Beide wapens hadden in de Eerste Wereldoorlog op het

In Frankrijk was de nog jonge stafofficier Charles de Gaulle een van de meest energieke pleitbezorgers van het tankwapen en van een vérgaande mechanisering van het leger; de theorieën die hij hierover in 1934 had geformuleerd in zijn boek *Vers l'armée de métier*, werden echter door zijn superieuren, vastgeroest als zij waren in verouderde defensieve concepties, met misprijzen ontvangen. Ten volle uitgebuit werden de strategische en tactische mogelijkheden van de tank slechts in Duitsland; hier was het de briljante generaal Heinz Guderian die zijn Führer een tot in de perfectie georganiseerd en weldra alom geducht pantserwapen in de hand gaf. Zelfstandig opererende formaties tanks en pant-

tanks massaal de grensverdediging doorbraken en haast zonder tegenstand te ontmoeten het onverdedigde achterland binnenrolden, bombardeerden eskaders van de *Luftwaffe* de Poolse etappelijnen. Niet alleen zaaiden zij dood en verderf onder de burgerbevolking in steden en dorpen, zij vernietigden ook spoorwegverbindingen, vliegvelden en verkeersknooppunten; honderden duikbommenwerpers, de stuka's, ontwrichtten het wegvervoer. De Poolse mobilisatie, nog in volle gang, raakte volledig gedesorganiseerd; de aanvoer van wapens, munitie en voedsel naar het front kwam die eerste dag reeds nagenoeg geheel tot stilstand. De Poolse luchtmacht — met nog geen vijfhonderd, voor het merendeel verouderde toestellen geen partij voor de ruim driemaal zo sterke *Luftwaffe* — werd op haar bases uitgeschakeld, nog vóór ze had kunnen opstijgen voor het uitvoeren van tegenacties. Duitse parachutisten stichtten verwarring achter het front; een terdege voorbereide 'vijfde colonne' ondermijnde het Poolse moreel. Dit was de totale oorlog.

In aanmerking genomen de wanverhouding in sterkte en uitrusting, waren de Duitse successen toch nog vrij matig te noemen. Weliswaar waren de Duitse voorhoedes na vierentwintig uur ongeveer honderd kilometer op Pools gebied doorgedrongen, maar daarna, naarmate de aanvoerlijnen langer en dus ook kwetsbaarder werden, verliepen de offensieven trager. Achter de moderne pantsereenheden vertoonden ook de Duitse legers in september 1939 nog het klassieke beeld: lange colonnes marcherende infanterie, veel paardentractie voor alle mogelijke transporten, betrekkelijk weinig gemotoriseerde onderdelen. Een Duitse stafofficier in Berlijn vertelde naderhand hoe hij aan al te ongeduldige partijfunctionarissen steeds maar weer moest voorrekenen dat een infanterist onder de allergunstigste omstandigheden een tempo van maximaal vier tot vijf kilometer per uur kan halen: *'Diese Strategen schienen unsere Infanterie bereits am ersten Tag vor Warschau erwartet zu haben.'*

Voor Warschau lagen de Duitsers na dat eerste etmaal nog niet. Ongetwijfeld had generaal Günther Blumentritt gelijk, toen hij later verklaarde *'...dass Polen strategisch schon erobert war, ehe noch ein Schuss fiel oder ein Soldat die Grenzen überschritten hatte'*, maar na één dag oorlog waren de Polen vooralsnog stellig niet van zins dit te erkennen. Met ongelooflijke doodsverachting wierpen de Poolse cavaleriebrigades zich in de strijd: ruiters te paard, lichtbewapend (het Poolse leger kende nog eenheden lancers!), tegen het pantserstaal en de rupsbanden van de tanks — antieke heldenmoed tegen meedogenloze techniek. Natuurlijk eindigden deze waanzinnige charges steeds in complete slachtingen, maar toch wisten ze te verhinderen dat de Poolse strijdkrachten de eerste dag al bezweken. Ze vertraagden de Duitse opmars voldoende om de aanvankelijk uiteengeslagen verdediging gelegenheid te geven zich te hergroeperen. In afwachting van de beloofde Britse en Franse steun bleven de Poolse troepen overal verwoede tegenstand bieden, veelal onbewust van de gigantische omsingelingen waarin de Duitsers hen geklemd hielden.

Met snelle, gemotoriseerde colonnes konden de Duitse legers een groot deel van Polen onder de voet lopen. Deze autocolonne voert in triomf een van de borden met de Poolse adelaar mee die aan de grens is buitgemaakt.

strijdtonel hun debuut gemaakt. Tanks, pantserwagens, bommenwerpers en jachtvliegtuigen behoorden sedertdien tot de vaste uitrusting van alle grote Europese legers. Vooruitstrevende officieren die, tegen het conservatisme van oudere generaals in, een meer systematische bestudering en toepassing van deze nieuwe wapens propageerden, bevonden zich in vrijwel elke generale staf.

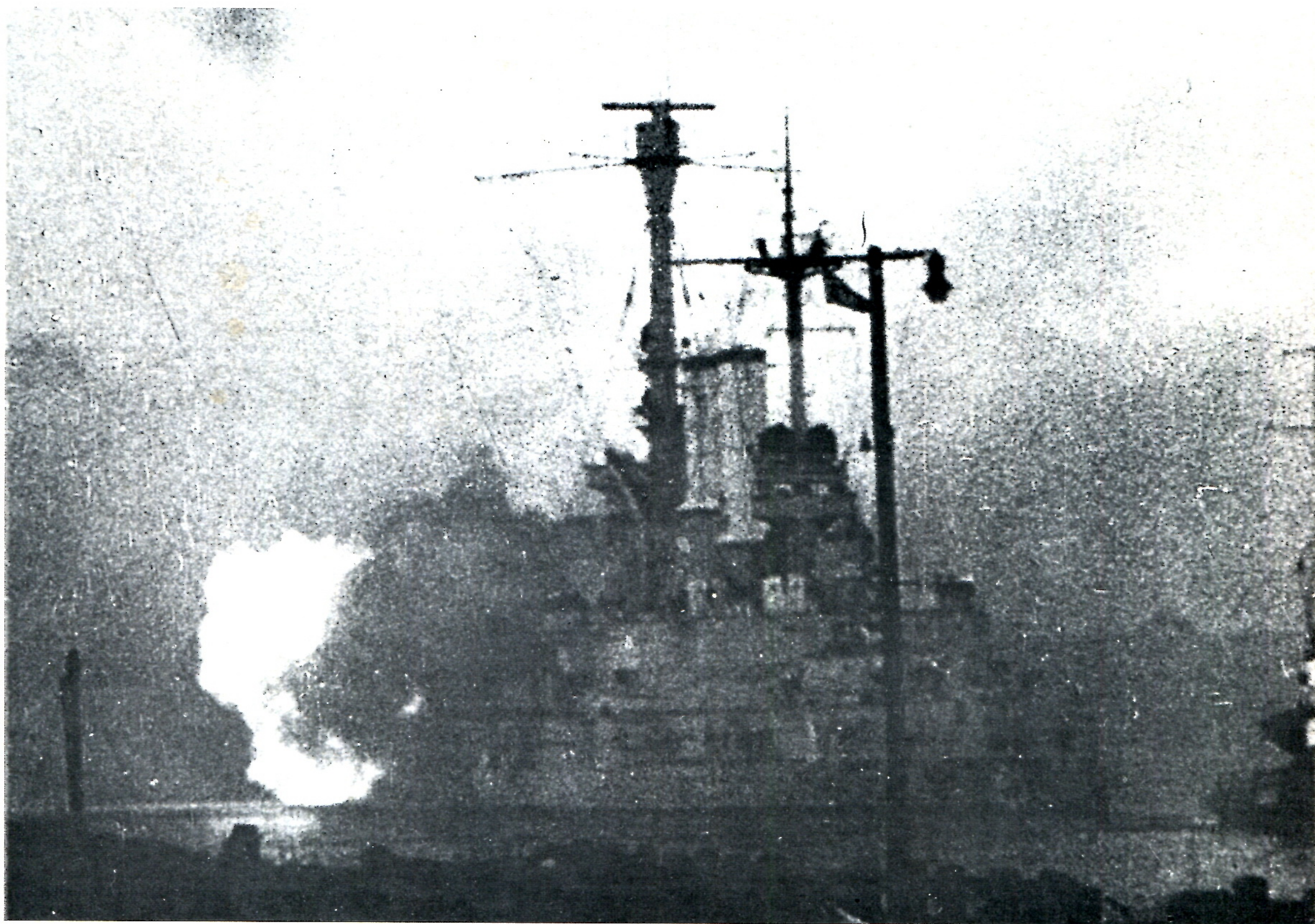
serwagens verschaften de Duitse legers grote beweeglijkheid en weergaloze stootkracht — de twee onontbeerlijke eigenschappen voor een geheel op de aanval getrainde strijdmacht. Volstreekte superioriteit in de lucht, kwantitatief én kwalitatief, completeerde de voorwaarden van het nieuwe type oorlogvoering dat Hitler in het jaar 1939 met zijn agressie tegen Polen introduceerde: de *Blitzkrieg*.

Op die eerste september kwamen de verbijs-terde Polen al na enkele uren tot het inzicht dat deze oorlog in niets zou gaan lijken op wat zij uit de militaire handboeken hadden geleerd. Terwijl op tal van plaatsen de Duitse

DE INLIJVING VAN DANZIG

BEVRUDING VAN EEN VRUUSTAD

DRS. J. S. WIJNE

Ullstein

Op 25 augustus 1939 komt het Duitse linijschip 'Schleswig-Holstein' in de haven van Danzig aan. Er waren wel meer bezoeken van de *Kriegsmarine* aan Danzig geweest. Maar geen schip had zulke precieze opdrachten gekregen als dit. In het operatiebevel stond dat op het tijdstip Y+1 uur het vuur geopend moest worden op de Poolse stellingen op de Westerplatte.

In Danzig zelf waren ondertussen ook de nodige maatregelen genomen om de stad bij het uitbreken van de vijandelijkheden zo vlug mogelijk in Duitse handen te brengen. Twee dagen voor de aankomst van het Duitse schip

Op 1 september 1939, om kwart voor vijf 's morgens, begon de strijd om de vrije stad Danzig met een bombardement van de Westerplatte door het Duitse linijschip 'Schleswig-Holstein'. Dit is een van de zeldzame foto's van het schip in actie.

had Albert Forster, leider van de *Gau Danzig* van de NSDAP, zichzelf uitgeroepen tot staatshoofd van Danzig. In zijn nieuwe functie ontvangt hij de bemanning op een galadiner in het stadhuis. 'Uw bezoek, meneer de commandant, is juist in deze dagen vol spanning voor de bevolking van Danzig

een duidelijk bewijs voor het onherroepelijke besluit van onze Führer, Adolf Hitler, het Duitse Danzig vooral op dit moment te helpen.' Forster wist dat hij namens de gehele bevolking sprak. Sinds de verkiezingen van 1938 waren immers vrijwel alle zetels in de senaat in handen van de NSDAP. De troepen van Forster, de *SS-Heimwehr*, waren ook al in staat van paraatheid gebracht. Sinds 18 augustus marcheerden zij gewapend en geuniformeerd achter een eigen vaandel door de stad. Het wachten was nu alleen nog op het uur Y.

In Danzig begint dit in de avond van 31 au-

gustus. Om elf uur dringen politieagenten binnen bij de Hoge Commissaris van de Volkenbond voor de Vrije Stad Danzig, Carl Burckhardt. Zij zeggen hem dat hij zijn woning niet meer mag verlaten, dat zijn telefoon is afgesloten en dat hij zich gereed moet maken diezelfde nacht Forster te ontvangen. Burckhardt weigert dat. Hij is wel bereid de andere morgen om acht uur een gesprek met Forster te hebben. De volgende dag precies om acht uur is Forster met een groot gevolg bij Burckhardt. Hij deelt hem mee dat binnen twee uur de hakenkruisvlag op zijn huis zal worden gehesen, zodat hij de stad beter kan verlaten.

De strijd om de stad Danzig was die och-

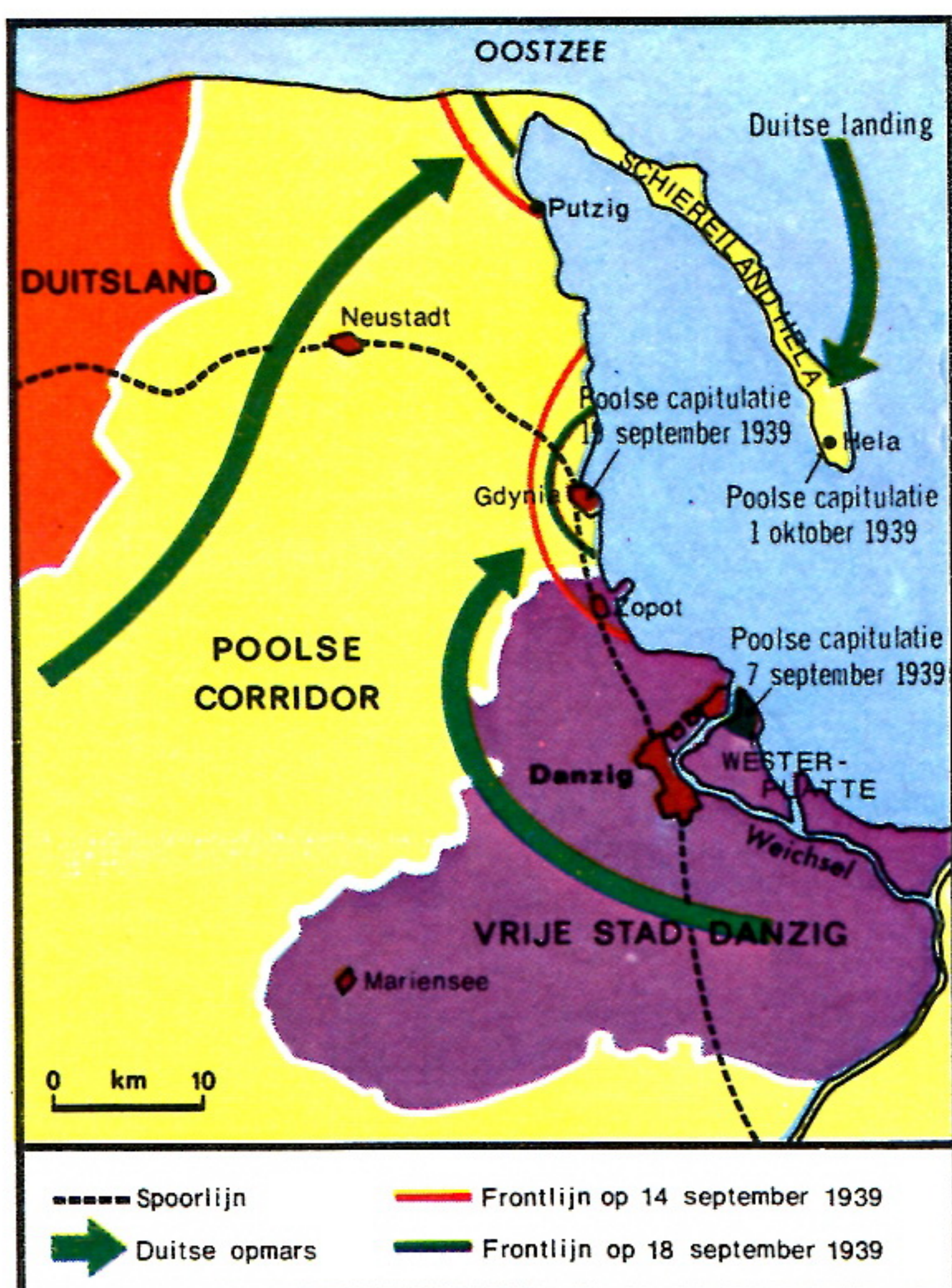

Associated Press

Boven: de eerste Duitser die in Danzig sneuvelde voor de terugkeer van de stad in het 'Groot-Duitse' Rijk, werd met grote plechtigheid begraven. Met de arm geheven: Albert Forster.

Links: op de Westerplatte na, die door de 265 Poolse verdedigers nog tot 7 september werd gehouden, viel het gehele gebied van de vrije stad Danzig al op 4 september in handen van de Duitse troepen. Ten noorden van de stad, bij Gdynia, hielden de Polen echter nog verscheidene dagen stand. Dat laatste bolwerk viel eerst op 19 september.

Onder: voor de meeste bewoners van Danzig was de komst van de Duitse troepen een soort bevrijding. Vrijwel alle zetels in de stadssenaat waren in handen van de NSDAP en ook de niet-nazi's in het gebied voelden zich Duitsers. Toen Hitler op 19 september 1939 zijn intocht in de stad hield, werd hem dan ook een groots welkom bereid.

tend om 4.45 uur begonnen met een bombardement van de Westerplatte door de 'Schleswig-Holstein'. In de stad zelf hadden de *SS-Heimwehr* en de politie de kleine Poolse bezetting van het station overrompeld en het gebouw van de Poolse vertegenwoordiger in de stad bezet. Zij hadden in het Duitse aanvalsplan nog een opdracht te vervullen: de bezetting van de schipbrug over de Weichsel bij Käsemarkt. Deze lag op het gebied van de stad, even ten noorden van de brug bij de Poolse stad Dirschau. Het doel van deze actie was om in ieder geval de mogelijkheid tot contact tussen het derde leger in Oost-Pruisen en het vierde in Pommeren open te houden. Als op 4 september de eerste geregelde Duitse troepen van de 207e infanteriedivisie de stad binnentrekken is op de Westerplatte na het gehele gebied van de vrije stad Danzig in handen van de nazi's. De Westerplatte zelf wordt op 7 september genomen. Van de 265 Poolse verdedigers zijn er dan nog vijftig in leven. Forster kondigde die eerste september al meteen een *Staatsgrundgesetz* af. Er stonden maar vier artikelen in. Alle wetgevende en uitvoerende macht kwam in handen van Forster. En natuurlijk werd de stad tot een deel van het Duitse Rijk verklaard. Tegelijkertijd richtte Forster zich met een proclamatie tot de bevolking van Danzig. 'Het uur waar u twintig jaar naar verlangd hebt, is aangebroken. Danzig is sinds vandaag teruggekeerd in het Groot-Duitse Rijk. Onze Führer, Adolf Hitler, heeft ons bevrijd. Op de openbare gebouwen waait vandaag voor het eerst de hakenkruisvlag, de vlag van het Duitse Rijk... Van de torens van het oude stadhuis en van de eerbiedwaardige Maria-kerk luiden de klokken het uur van de bevrijding van Danzig in. Wij zijn dolgelukkig nu ook burgers van het Rijk te mogen zijn.'

Wanneer Hitler op 19 september een bezoek aan Danzig brengt, krijgt Forster nog eens de gelegenheid zijn dankbaarheid te tonen. Hij besluit zijn welkomstrede als volgt: 'Wij beloven u, mijn Führer, op dit historische uur onze dank te betuigen door een onwankelbare trouw, door een uiterste vervulling van onze plicht en door onze toewijding.' Hitler antwoordt dan onder meer: 'Dit ogenblik beleeft niet alleen u in een diepe ontroering, maar zo beleeft het hele Duitse volk het. Zelf ben ik mij de grootheid van dit uur bewust. Ik betreed voor de eerste maal grond die door Duitse kolonisten in bezit werd genomen een halve eeuw eerder dan de eerste blanken zich in het huidige New York vestigden... Ik wilde hier als bevrijder komen. Vandaag is mij dit geluk ten deel gevallen. Ik ontvang in dit geluk het overvloedige loon voor de talrijke uren, dagen, weken en maanden vol zorg... Danzig was Duits, Danzig is Duits gebleven en Danzig zal van dit moment af Duits zijn, zolang er een Duits volk en een Duits Rijk bestaat... dit Rijk, dat nu alle Duitse stammen samengevoegd heeft tot een eenheid en waarvoor wij bereid zijn ons tot de laatste ademtocht in te zetten.'

Diezelfde dag worden de laatste Poolse vestingen bij Gdynia veroverd. Daarmee was de laatste Poolse bedreiging voor Danzig geweken. De stad was nu pas bevrijd. Althans, zo voelden haar bewoners dat.

Fotoarchief Spaarnestad

EN ZO WERD HET OORLOG

DR. N. A. BOOTSMA

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Op 1 september, 's morgens om kwart voor vijf, viel Hitler zonder oorlogsverklaring Polen binnen. Pas op 3 september, na afloop van hun ultimatus, traden Engeland en Frankrijk aan Poolse zijde in de oorlog, respectievelijk om 11.00 en 17.00 uur. Dat de westelijke mogendheden niet gelijktijdig optraden, onderstreept nog eens de moeizame overgang van vrede naar oorlog.

Waarom dat uitstel van drie dagen? De oorzaken ervan waren deels politiek-diplomatiek, deels militair-technisch van aard. Chamberlain vatte ze later als volgt samen:

1) De Britse regering voerde door bemiddeling van een 'neutrale tussenpersoon' besprekingen met Goering en Hitler.

Nadat Duitsland op 3 september 1939 niet binnen de gestelde tijdslimiet had geantwoord op het Engelse ultimatum dat Henderson in Berlijn overhandigd had, werd in het centrum van Londen voor de Royal Exchange de staat van oorlog met Duitsland officieel geproclameerd. Al op 1 september was een goed georganiseerd systeem voor de burgerlijke verdediging in werking getreden, waardoor de evacuatie van kinderen uit de steden en industrie centra op dat moment reeds was voltooid en zelfs de Londense dierentuin geheel was ontruimd. De twee mannen op de foto met helmen zijn lid van speciale politiekorpsen.

2) Mussolini stelde op het laatste moment voor een internationale conferentie te houden om de vrede te waarborgen.

3) De Franse regering drong aan op uitstel om haar mobilisatieschema en de evacuatie van vrouwen en kinderen uit Parijs te kunnen voltooien.

De contacten die gelegd werden door de 'neutrale tussenpersoon' Dahlerus waren in dit verband niet van bijzondere betekenis. De Zweedse bemiddelaar verbleef deze drie dagen in Berlijn. Hitler en Goering probeerden met zijn hulp Engeland ervan te weerhouden aan de oorlog deel te nemen. Op zijn voorstellen aan Engeland kreeg Dahlerus echter te horen dat er geen onderhandelingen mo-

gelijk waren zolang Duitse troepen Pools grondgebied bezet hielden.

De Fransen deelden het standpunt van de Engelsen. De ambassadeurs Henderson en Coulondre deelden dit 's avonds officieel aan Von Ribbentrop mee. In hun nota waarschuwden Engeland en Frankrijk de Duitse regering dat ze hun verplichtingen jegens Polen zouden nakomen als er niet aan de gestelde voorwaarden zou worden voldaan.

Die dag en ook de volgende werden de westelijke diplomatieke reacties echter veel meer beïnvloed door het Italiaanse voorstel (een internationale conferentie) dan door de contacten van Dahlerus. Dit voorstel vond met name weerklank bij de Franse minister van buitenlandse zaken, Bonnet, die, zoals hij zei, 'zelfs de kleinste kans op vrede wilde benutten'.

Hieruit blijkt het dilemma waarvoor de westelijke mogendheden zich geplaatst zagen. Enerzijds moest er op basis van de overeenkomst met Polen een oorlogsverklaring komen, anderzijds scheen de vrede toch gehandhaafd te kunnen worden. De poging om beide mogelijkheden te verwezenlijken, vereenvoudigde de situatie in het Westen niet.

Mussolini had reeds op 31 augustus aan Engeland en Frankrijk een internationale conferentie met Duitsland en Italië voorgesteld. Op dat moment werd het hem namelijk duidelijk dat het binnen een paar uur oorlog zou zijn als er geen nieuwe ontwikkelingen kwamen. Op die conferentie zou men dan de bepalingen van het verdrag van Versailles bespreken omdat deze de oorzaak waren van de Pools-Duitse spanningen. Daarbij kwam dat Mussolini aanvankelijk bang was alle initiatief te verliezen omdat Italië niet aan de oorlog kon deelnemen. Maar nadat hij op eigen verzoek van Hitler toestemming had gekregen om neutraal te blijven, bekoelde zijn ijver aanzienlijk. Bonnet nam toen het initiatief voor de conferentie over. Ondanks de tegenstand van Dahlerus wist hij op de middag van 1 september bij de Franse regering een gunstig antwoord te forceren inzake het Italiaanse voorstel.

Bonnet polste terstond de Poolse regering. Deze was natuurlijk zeer verontwaardigd. De reactie van de Poolse minister van buitenlandse zaken, Beck, was dan ook: 'Wij zijn in volle oorlog; het gaat nu niet om een conferentie, maar om hulpverlening.'

Bonnet bleef aandringen en haalde Mussolini over het plan aan Hitler voor te leggen. Deze wees het niet meteen van de hand, maar wilde eerst weten of de Engelse en Franse nota's van de vorige avond als ultimatus beschouwd moesten worden. Als dat het geval was, zou hij het plan verwerpen.

De westelijke mogendheden bewogen zich intussen langzaam naar de oorlog toe. In Engeland was vooral de Labour-partij voorstander van een resoluut optreden ten gunste van Polen. Men toonde zich ongeduldig over het uitblijven van een regeringsbeslissing. Londen en Parijs onderhielden een intensief contact over de ultimatus die aan Hitler overhandigd moesten worden.

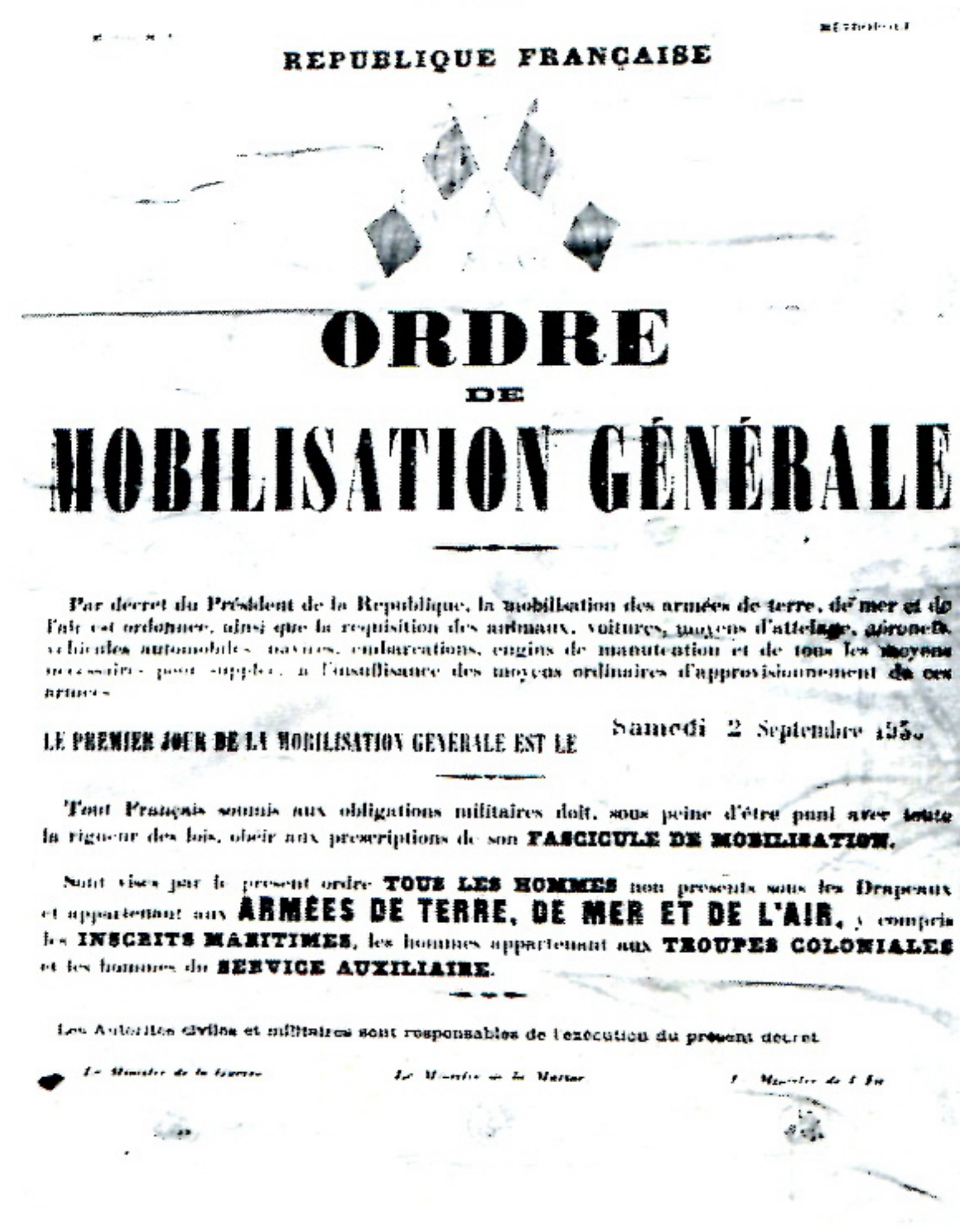
Pas op 2 september 's morgens werd de situatie duidelijker: de weegschaal ging doorslaan naar de kant van de oorlog. De rede van Daladier in de Franse Kamer hield ongetwij-

Hoffmann-Archiv

Hoffmann-Archiv

feld een toezegging van Franse hulp aan Polen in. De aangevraagde oorlogskredieten werden goedgekeurd. Diezelfde middag bepaalde de Engelse regering haar standpunt ten aanzien van het conferentieplan. Englands deelname daaraan werd, evenals het deelnemen aan de oorlog, afhankelijk gesteld van de onmiddellijke terugtrekking van de Duitse troepen uit Polen. In eerste instantie werd daarvoor een tijdslimiet vastgesteld: diezelfde nacht om 24.00 uur. En daarmee was het plan voorgoed van de baan.

Hiermee was een nieuw stadium bereikt. Nu ging het om de opstelling van de Franse en Engelse ultimatus. Men wilde deze naar tekst en tijdslimiet zo gelijk mogelijk houden om daarmee de eensgezindheid van het westen te demonstreren.

Het vaststellen van een tijdstip voor de overreiking van beide ultimatus en de aflooptermijn ervan is een hele kwestie geweest. De Engelse en Franse regering streefden ernstig naar eensluidendheid, maar door interne problemen was die niet te realiseren. Van Engelse zijde drong men aan op de grootste spoed en een aflooptijd van ten hoogste twee uur. De admiraliteit vreesde namelijk dat de Duitsers anders nog tijd zouden hebben om mijnen te leggen voor de Engelse kust en het gros van hun duikboten uit te zenden. Ook de publieke opinie duldde geen uitstel meer. Na een roerige zitting in het Lagerhuis op de avond van 2 september volgde een intensief telefonisch contact tussen Chamberlain, Halifax, Daladier en Bonnet. De Fransen wilden uitstel. Hun legerleiding was bang voor luchtaanvallen als het ultimatum te vroeg zou aflopen. De gevolgen ervan zouden rampzalig zijn omdat de mobilisatie en de evacuatie nog in volle gang waren. Om een catastrofe te voorkomen zou het ultimatum eerst op 4 september 's middags mogen aflopen. Beide partijen hebben een concessie gedaan. De Engelsen verschoven de overhandiging van hun ultimatum naar de volgende dag (3 september), 6 uur 's morgens. Later werd dit nog veranderd in 9 uur. Nog langer uitstel was onmogelijk. De Franse regering bracht de aflooptermijn terug tot 4 september 's morgens om 5 uur. Onder zware pressie van de Engelsen overreedde Daladier de Franse generale staf dit tijdstip nog eens met twaalf uur te vervroegen. Het werd dus 3 september, 17.00 uur. Coulondre was al op weg naar Von Ribbentrop toen Bonnet hem op het laatste nippertje telefonisch het nieuwe tijdstip meedeelde.

De teksten die door Henderson en Coulondre respectievelijk om 9 en om 12.30 uur werden overhandigd, liepen enigszins uiteen. Beide teksten wezen erop dat de Duitse regering geen antwoord gegeven had op de nota's van 1 september. De Engelse tekst sprak echter duidelijk van een 'staat van oorlog' die over twee uur zou intreden, tenzij de Duitsers Polen ontruimden, terwijl dit woord in het Franse ultimatum niet voorkwam. Frankrijk deelde mee dat het vanaf 17.00 uur zijn verplichtingen jegens Polen zou nakomen. Ook hierin kwamen de verschillende stemmingen tot uiting waarin de twee mogendheden de strijd begonnen. Het gebrek aan overtuiging in de Franse houding was de Duitsers wel bekend. Het antwoord van Von Ribbentrop op

Associated Press

het Engelse ultimatum was een felle beschuldiging aan het Britse adres, terwijl Coulondre te horen kreeg dat de Duitsers niet van plan waren het initiatief te nemen tot een oorlog in het Westen. Deze houding werd gedictieerd door militaire noodzaak, omdat het in eerste instantie ging om de vernietiging van Polen. Bovendien hoopte Hitler op verdeeldheid tussen de westelijke mogendheden.

Chamberlain hield die zondagmorgen in het Lagerhuis zijn befaamde rede waarin hij meedeelde dat de oorlog door het uitblijven van een Duitse reactie binnen de gestelde tijdslimiet een feit was. Na de geweldige spanningen van de laatste dagen werd deze aankondiging met opluchting ontvangen. 's Middags verbreedde Chamberlain de basis van zijn regering door Churchill en Eden te benoemen, respectievelijk voor de admiraliteit en *Dominion Affairs*. Op die manier vormde hij een oorlogskabinet. Het Gemenebest sloot zich bij het Engelse moederland aan en zo was de oorlog een wereldoorlog geworden. Nog diezelfde dag verklaarden Australië en Nieuw-Zeeland Duitsland de oorlog. Twee dagen daarna volgde de Unie van Zuid-Afrika en nog later, op 10 september, Canada. Ook India, dat aanvankelijk nog problemen had, voegde zich in het gelid. De enige uitzondering vormde de Ierse Vrijstaat, die al op 2 september aankondigde neutraal te zullen blijven.

Uit een verslag van de tolk Paul Schmidt weten wij hoe de ultimatum, en vooral het Engelse, in Berlijn werden ontvangen. Volgens Schmidt bleef Hitler als versteend aan zijn bureau zitten toen hem een gedeelte van de vertaling werd voorgelezen. Hij staarde strak voor zich uit, wendde zich daarna tot Von Ribbentrop en vroeg: 'Wat nu?' Von Ribbentrop antwoordde slechts: 'Ik neem aan dat de Fransen ons over een uur een ultimatum van dezelfde strekking zullen overhandigen.' Voor Hitlers werkvertrek stonden de meeste regeringsleden en prominente partijleiders te wachten. Zij waren al evenzeer onder de indruk toen Schmidt hun van het Engelse ultimatum op de hoogte had gesteld. Goering merkte op: 'Als wij deze oorlog verliezen, laat dan de hemel ons genadig zijn.' Goebbels stond terneergeslagen in een hoek. Het Engelse ultimatum was een grote verrassing. Na de oorlog heeft Schmidt voor het internationale militaire tribunaal in Neurenberg verklaard dat de nazi-leiders geen Westelijke oorlogsverklaring hadden verwacht. Hitler had op 22 augustus in een rede voor zijn opperbevelhebbers nog gezegd dat hij tussenkomst van het Westen niet waarschijnlijk achtte. Naast de voor Duitsland zeer gunstige militaire krachtsverhoudingen rekende hij ook op de werking van het Duits-Russische niet-aanvalsverdrag. Daarnaast ontwikkelde hij de laatste week van augustus veel diplomatieke activiteiten om de Frans-Engels-Poolse coalitie te doorbreken. Hoewel zijn verwachting niet uitkwam, zou het overdreven zijn te zeggen dat er door de Westelijke oorlogsverklaringen consternatie ontstond in Berlijn. Hitler had de krachtsverhoudingen te goed berekend en een te correcte taxatie gemaakt van de geringe bereidheid van het Westen, met name van Frankrijk, om een westelijk front te openen.

Ullstein

Linksboven: toen de oorlog tussen Engeland en Duitsland uiteindelijk een feit was, verliet de Britse ambassadeur sir Neville Henderson op 4 september 1939 Berlijn met een speciale trein, die vanaf het station Charlottenburg vertrok. Op deze moeilijke, laatste tocht nam hij zelf zijn tekkel Hippy mee.

Linksmidden: na het overhandigen der Franse oorlogsverklaring vertrok ook Coulondre.

Linksonder: in Frankrijk werd het bevel tot mobilisatie al op 1 september gegeven.

Hierboven: na uitbreiding van zijn regering met o.m. Churchill en Eden poseerde Chamberlain met het oorlogskabinet.

Hieronder: de Franse premier Daladier aan het woord tijdens de historische zitting van de volksvertegenwoordiging op 3 september 1939.

Harlingue-Viollet

Hitler had zijn generaals wel verteld dat de oorlog in Polen een waagstuk was, maar zijn risico's waren altijd berekend. Zelfs toen was hij er nog van overtuigd Polen te kunnen neerslaan voor het Westen kon ingrijpen en zijn overwinning verhinderen. In de avond van 3 september verliet hij Berlijn, samen met Goering, Von Ribbentrop en hun medewerkers, om met een aantal speciale treinen naar het oostelijk front te reizen. De Duitse opmars was al in een zo ver gevorderd stadium, dat Von Ribbentrop voor zijn vertrek de Sowjetunie uitnodigde op het juiste moment het haar toegewezen gedeelte van Polen te bezetten. De Amerikaanse correspondent van de 'Chicago Tribune', Schultz, berichtte haar krant laat in de avond dat de nazi's goede hoop hadden dat Engeland en Frankrijk tevreden zouden zijn met een 'passieve oorlog' en zich niet in een gewapend conflict zouden begeven. Zij kreeg gelijk. Buiten de zee strijd begon er op 3 september in het westen geen *Blitzkrieg*, maar een *Sitzkrieg*.

HET VERDERE VERLOOP VAN DE VELDTOCHT

POLEN VERPLETTERD

A. A. J. SINNER

Twee volle dagen vochten de Polen geheel alleen een wanhopige strijd tegen de niet te stuiten Duitse legers. Pas op de derde oorlogsdag kregen zij (voornamelijk morele) steun uit het westen: Engeland en Frankrijk kwamen hun verplichtingen als bondgenoot na en verklaarden Duitsland de oorlog. Volgens de afspraken zouden de geallieerden drie dagen na een Duitse inval de Polen met steun uit de lucht te hulp komen; binnen de eerste vijftien dagen moesten zij in het westen een offensief beginnen teneinde de Duitse druk op het Poolse front te verminderen.

De Polen hadden zich van die hulp veel voorgesteld. Na twee dagen vechten wisten ze dat hun redding ervan zou afhangen. De Poolse troepen, die gedurende de eerste week over het algemeen verbeterd stand hielden zonder te beseffen dat zij al in dodelijke omsingelingen gevangen zaten, hadden nog de illusie dat ze de Duitsers zo lang konden binden tot de oorlog in het westen op gang was gekomen. Legerleiding en regering in Warschau, die het verloop van de strijd op de kaart volgden, wisten echter na drie dagen dat er wonderen moesten gebeuren, wilde Polen de strijd lang genoeg kunnen rekken om aan de acties van de bondgenoten voor hun vaderland nog enige zin te geven.

Maar er gebeurden geen wonderen. Reeds na één dag was de strijd in de Corridor in feite beslist; vanuit Pommeren had het Vierde Duitse Leger de Poolse verbinding met de Oostzee afgesneden. Veel meer dan een bijkomstige operatie was dit niet: het zwaartepunt van de acties schoof al binnen enkele dagen in de richting van Warschau. Van drie verschillende kanten kwamen de Duitse legers aanrollen om de Poolse hoofdstad te omsingelen; na acht dagen hadden de eerste Duitse tanks de voorsteden bereikt. Een poging van generaal Reinhardt om met zijn pantsercolonnes de stad bij verrassing te nemen, mislukte echter. Dit alles vond plaats binnen de gigantische buitenste tangbeweging, uitgevoerd vanuit Oost-Pruisen door het Derde Leger en vanuit Moravië en Slowakije door het Veertiende Leger; ver ten oosten van de Weichsel moesten deze twee legers contact met elkaar maken en zo de stalen ring om de Poolse strijdkrachten sluiten. Juist om zijn simpeldheid was dit operatieplan geniaal — 'ein

Meisterwerk menschlichen Geistes in seiner Vollendung', aldus een Duits stafofficier — maar er waren wel degelijk risico's aan verbonden. De aanvoerlijnen waren lang en kwetsbaar, de afstanden waarop de verschillende aanvalsspitsen van elkaar opereerden bijzonder groot.

Na de oorlog hebben militaire deskundigen verklaard dat het Poolse leger waarschijnlijk een meer effectieve tegenstand had kunnen bieden als de legerleiding onmiddellijk na de eerste aanval aan alle troepen bevel had gegeven zich achter de Weichsel terug te trekken. Mogelijk hadden de Duitsers zo alsnog tot een stellingoorlog gedwongen kunnen worden. Het staat te bezien of ze dan hun buitenste tangbeweging wel hadden kunnen uitvoeren; in elk geval zouden hun offensieven erdoor zijn vertraagd. Juist snelheid was een der belangrijkste voorwaarden voor het slagen van hun plan; vertraging betekende tijdwinst voor de tegenstander en diens bondgenoten en vergrootte de kans op een ontijdig uitbreken van een tweefrontenoorlog. De grootste angst van Hitler en zijn trawanten was op dit ogenblik dat Engeland en Frankrijk metterdaad hun verplichtingen jegens Polen zouden nakomen! Ook noodzaakte het jaargetijde de Duitsers tot spoed: nog werden hun operaties begunstigd door uitzonderlijk mooi nazomerweer, maar weldra zou het regenseizoen de wegen en het terrein voor tanks en zware voertuigen vrijwel onbegaanbaar maken.

Het bevel dat de Poolse troepen zich achter de Weichsel moesten terugtrekken, kwam pas op 5 september — vier dagen te laat. Het is overigens de vraag of een dergelijk bevel eerder wel zou zijn opgevolgd. Het was geheel in strijd met het pathetisch aandoende Poolse nationalisme ook maar één meter vaderlandse grond zonder slag of stoot prijs te geven; de stelregel van Frederik II dat een veldheer ter verkrijging van strategische voordelen bereid moest zijn 'provincies op te offeren', strookte niet met de opvattingen van de Poolse bevelhebber, maarschalk Rydz-Smigly — zeker niet waar het hier ging om Polens rijkste industriegebieden. Daar kwam nog bij dat de Duitse aanvalsstrategie — doorstoten op smalle fronten — de Poolse verdedigers een totaal vertekend beeld van de situatie gaf: op die vijfde september was het merendeel van de divisies in westelijk Polen al omsingeld en toch had maar een beperkt aantal eenheden gevechtscontact met de vijand. In weerwil van de aanzienlijke verliezen die de *Luftwaffe*

hun reeds had toegebracht, meenden tal van Poolse commandanten zelfs dat de eigenlijke slag nog moest beginnen.

In de omgeving van Poznan gingen op 9 september Poolse ruiterbrigades tot de tegenaanval over. Zij stormden in op de flank van het Duitse leger, waarvan de voorhoede al bijna Warschau had bereikt. Even leek het erop dat hun onverschrokkenheid het van de technische perfectie zou winnen en dat zij naar het oosten zouden uitbreken. In aller ijl lieten de Duitsers echter enkele gemotoriseerde divisies een omtrekkende beweging uitvoeren en de duizenden Poolse ruiters werden in een wurgende tang genomen waarin zij met onderwerse bravoure ten onder gingen. Hun actie maakte deel uit van de slag aan de Bzura, een van die zogenaamde *Kesselschlachten* waarop de Duitsers het patent schenen te hebben; op 13 september gaven op dit deel van het front niet minder dan 170.000 Polen zich over.

Inmiddels hadden regering en opperbevel de bedreigde hoofdstad verlaten, in de hoop achter de Weichsel, in Zuidoost-Polen, een nieuwe zetel te kunnen vestigen. Al spoedig waren de Duitsers de Weichsel echter gepasseerd en rukten Duitse pantsereenheden op in de richting van Lublin. De Poolse leiders restte nog slechts één uitweg: de Roemeense grens. Zij begonnen aan een zwerftocht in ballingschap die voor velen van hen nooit meer zou eindigen.

Het gezagsvacuüm, ontstaan door de soms zeer haastige aftocht van burgerlijke en militaire autoriteiten, had een aantal tragische consequenties, in het bijzonder voor de talrijke Duits-sprekende Polen. Veelal ten onrechte verdacht van spionage en verraad, waren zij vooral gedurende de eerste week van de oorlog op vele plaatsen blootgesteld aan de uitzinnige woede van de bevolking; executies en wilde moordpartijen (treurige vermaardheid kreeg de *Bromberger Blutsonntag* van 3 september) eisten duizenden slachtoffers en verschaften Hitler een propagandistische rechtvaardiging voor zijn meedogenloos optreden jegens het bezette Polen. Vergeten wordt meestal het grote aantal Duits-sprekende Polen dat zich loyaal in Poolse krijgsdienst tegen de inval der nazi's heeft te weer gesteld.

Zó snel was alles gegaan, dat in die eerste weken vrijwel niemand de toedracht en het verloop der gebeurtenissen kon overzien. In Londen en Parijs renden Poolse diplomaten

Uit drie richtingen

rolden de Duitse gemotoriseerde legers het machteloze Polen binnen en stootten snel door naar de hoofdstad.

wanhopig heen en weer, klampten er ministers en generaals aan en smeekten om hulp. Ook de Russen waren totaal verrast door het duizelingwekkende tempo der gebeurtenissen aan de andere kant van hun westgrens. Nog geen twee weken voor de Duitse inval hadden Stalin en Hitler een non-agressiepact gesloten, waarbij tevens in het diepste geheim een afspraak was gemaakt betreffende een verdeling van Oost-Europa in een Russische en een Duitse invloedssfeer. Voor het geval het in Polen tot een *territorial-politische Umgestaltung* zou komen — en Stalin moet vrij nauwkeurig hebben begrepen welke Duitse plannen achter dit eufemisme schuilgingen! — was overeengekomen dat de rivieren Narew,

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Boven: de Poolse legerleiding ging de oorlog met Duitsland optimistisch tegemoet. Maar met hun verouderd materieel waren de aangevallen legers niet opgewassen tegen de moderne Duitse oorlogsmachine. Op weg naar het front werd bovendien een groot deel van de aangevoerde reserves het slachtoffer van de razendsnelle duikaanvallen van de gevreesde stuka's.

Links: Hitler had zijn legeraanvoerders opdracht gegeven in Polen meedogenloos op te treden en zorg te dragen voor een zo volledig mogelijke vernietiging. Die opdracht werd uitgevoerd. Reeds in de eerste dagen van de veldtocht schoten de Duitsers ruim 300 Poolse krijgsgevangenen neer en traden ook bijzonder hard op tegen de burgerbevolking.

Rechts: ook Stalin werd verrast door de zeer snelle Duitse opmars. Pas op 17 september trokken de Sowjetlegers over een breed front het oosten van Polen binnen, waarna ze een dag later, bij Brest-Litowsk, contact maakten met de Duitsers. Dit is een opname van een oprukkende Russische tankcolonie.

Onder: de Poolse cavalerie bestond voor een groot deel nog uit ruitery. Op 9 september stormde een aantal bereden brigades onverschrokken in op de flank van het Duitse leger. Alleen door een snelle, omtrekkende beweging konden Duitse gemotoriseerde eenheden die bravoure-aanval neutraliseren.

Weichsel en San globaal de grens zouden vormen tussen die twee invloedssferen. In dit 'geheime protocol', waarvan de inhoud pas na 1945 algemeen bekend geworden is, was verder uitdrukkelijk een slag om de arm gehouden ten aanzien van de vraag of het voortbestaan van een zelfstandige Poolse staat wel in het belang van de beide verdragspartners moest worden geacht; definitieve beantwoording van deze vraag was opgeschort, in afwachting van de 'verdere politieke ontwikkeling', aldus de onheilspellende formulering. Dat die ontwikkeling zich zo snel en zo grondig zou voltrekken, had ook Stalin niet kunnen voorzien; in elk geval was hij er militair niet op geprepareerd. Bepaald gecompliceerd

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

werd de situatie voor hem op 3 september, toen Engeland en Frankrijk zich formeel aan de zijde van Polen hadden geschaard en er tegelijkertijd van Duitse kant bij hem met klem werd aangedrongen op een militaire bezetting van het aan de Sowjetunie toegedachte stuk Polen. Enerzijds niet van zins zich het overeengekomen aandeel in de buit te laten ontgaan, anderzijds echter bevreesd tegenover de rest van de wereld (inclusief de nu in staat van oorlog zijnde westelijke mogendheden) de verdenking van medeplichtigheid aan de ondergang van Polen op zich te laden, aarzelde Stalin nog. Zijn volkscommissaris voor buitenlandse zaken, Molotow, liet op 5 september aan Ribbentrop weten dat het

Kalinin en Orlow. De Duitse regering was inmiddels op de hoogte gebracht van de voorgenomen Russische interventie. De officiële rechtvaardiging die de Sowjetleiders hiervoor hadden bedacht ('bescherming' van de 'bedreigde' Oekraïense en Witrussische minderheden in Oost-Polen) was de Duitsers maar matig naar de zin: men zou er immers uit kunnen lezen dat het tussen Duitsland en de Sowjetunie toch niet zo boterde! In de nacht van 16 op 17 september verklaarde de Sowjetregering dat de republiek Polen had opgehouden te bestaan en alle Russisch-Poolse verdragen (ook het in 1932 gesloten non-agressiepact) diensgevolge als nietig moesten worden beschouwd; het was een verkla-

overgenomen) zich achter de demarcatielijn terug. Op 28 september tekenden Ribbentrop en Molotow namens hun regeringen een vriendschapsverdrag, waarbij tevens de definitieve verdeling van Polen haar beslag kreeg; een aanvullend protocol van 4 oktober bepaalde dat de Sowjetunie in ruil voor het gebied tussen Bug en Weichsel geheel Litouwen tot haar invloedssfeer mocht rekenen. Na de oorlog is van Russische zijde gepoogd de inval van het Rode Leger te rechtvaardigen met het argument dat het noodzakelijk was en in het belang van de Polen zelf, de Duitse agressie te stuiten. Geloofwaardig is die redenering niet, zeker niet als men in aanmerking neemt dat de Russen in september

Ét. Ciné-Armées

tactisch wellicht juist was militair ingrijpen van de Sowjetunie nog wat uit te stellen; ook wanneer het verloop der operaties in Polen de Duitse troepen zou noodzaken tot overschrijding van de vastgestelde demarcatielijn, zou dit immers op een definitieve regeling geen invloed hebben. Met Polen bleef de Sowjetunie intussen nog tot 8 september formeel onderhandelen over wapenleveranties! Op 9 september was het echter duidelijk dat Stalin, in zijn eigen belang, niet langer buiten het conflict kon blijven; op 10 september werd in een TASS-communiqué melding gemaakt van een gedeeltelijke mobilisatie van het Rode Leger in de militaire districten Oekraïne, Wit-Rusland, Leningrad, Moskou,

ring welke het de westelijke mogendheden, die de Poolse staat hadden gegarandeerd, gemakkelijk maakte af te zien van officiële stappen tegen het Russische optreden. In de vroege ochtend van zondag 17 september trok het Rode Leger over een breed front Oost-Polen binnen. Het trof er slechts verspreid opgestelde grenstroepen en bewakings-eenheden aan, die plaatselijk nog hardnekkig tegenstand boden, maar niet konden verhinderen dat de Russen de volgende dag reeds Brest-Litowsk bereikten en contact maakten met de Duitsers. Op 21 september stonden ze vrijwel overal aan de Narew, de Weichsel en de San en trokken de Duitse troepen (van wie zij onder meer het beleg om Lemberg hadden

1939 ruim 180.000 Poolse militairen gevangen hebben genomen, en dat deze gevangenen — tezamen met bijna anderhalf miljoen andere gedeporteerden — tot na de Duitse inval in Rusland onder de meest erbarmelijke omstandigheden in Sowjetkampen hebben moeten verblijven; velen overleefden die gevangenschap niet. In 1943 werd in de bossen van Katyn, niet ver van Smolensk, een massagraf gevonden met de lichamen van ongeveer 4000 Poolse officieren, die, vermoedelijk in het voorjaar van 1940, door de Russen waren doodgeschoten.

De ontmoeting tussen de Russische en Duitse legers bij Brest-Litowsk luidde de eindfase

Links: een historische opname die de Duitsers nooit hebben gepubliceerd, omdat ze inmiddels ook de Sowjetunie op verraderlijke wijze waren binnengevallen: de eerste ontmoeting in Polen van Duitsers en Russen.

Het snelle en verrassende succes van de Duitse legers tijdens de veldtocht in Polen en ook later in het offensief aan het westelijk front was grotendeels te danken aan de nieuwe aanvalstactiek die bekend en berucht is geworden onder de naam *Blitzkrieg*: bliksemoorlog. Om zo'n snel doorstotende aanvalsoorlog te kunnen voeren had men snelle, moderne wapens nodig — en vooral tanks. De Duitsers hadden daar grote aantallen van, dank zij vooral het inzicht van generaal Guderian, die al heel vroeg tot het besef was gekomen welk een belangrijke rol dit moderne gemotoriseerde tuig als aanvalswapen zou kunnen spelen. Dit inzicht ontbrak in het geallieerde kamp; de enkeling die daar Guderians inzichten deelde (zoals de latere generaal de Gaulle) vond voor zijn ideeën geen gehoor bij zijn legerleiding.

Hoe de *Blitzkrieg*-tactiek werkte, is in de vier tekeningen op de pagina hiernaast in vereenvoudigde vorm in beeld gebracht.

FASE 1: Voorbereiding van de aanval

De infanterie tweede linie houdt de vijandelijke troepen langs het hele front gebonden met betrekkelijk kleine vuurgevechten en legt rookgordijnen om de bewegingen van de eigenlijke aanvalsmacht zoveel mogelijk te maskeren. Intussen isoleren duikbommenwerpers (meestal de gevreesde stuka's) en artillerie het gevechtsgebied door de verbinding van de tegenstander met zijn reserves te verbreken en de vijandelijke tegenstand te desorganiseren. Eventueel worden voor het snel en verrassend aanvallen van de posities van de tegenstander parachutisten ingezet. Achter de schermutselende infanterie staat de hoofdmacht gereed.

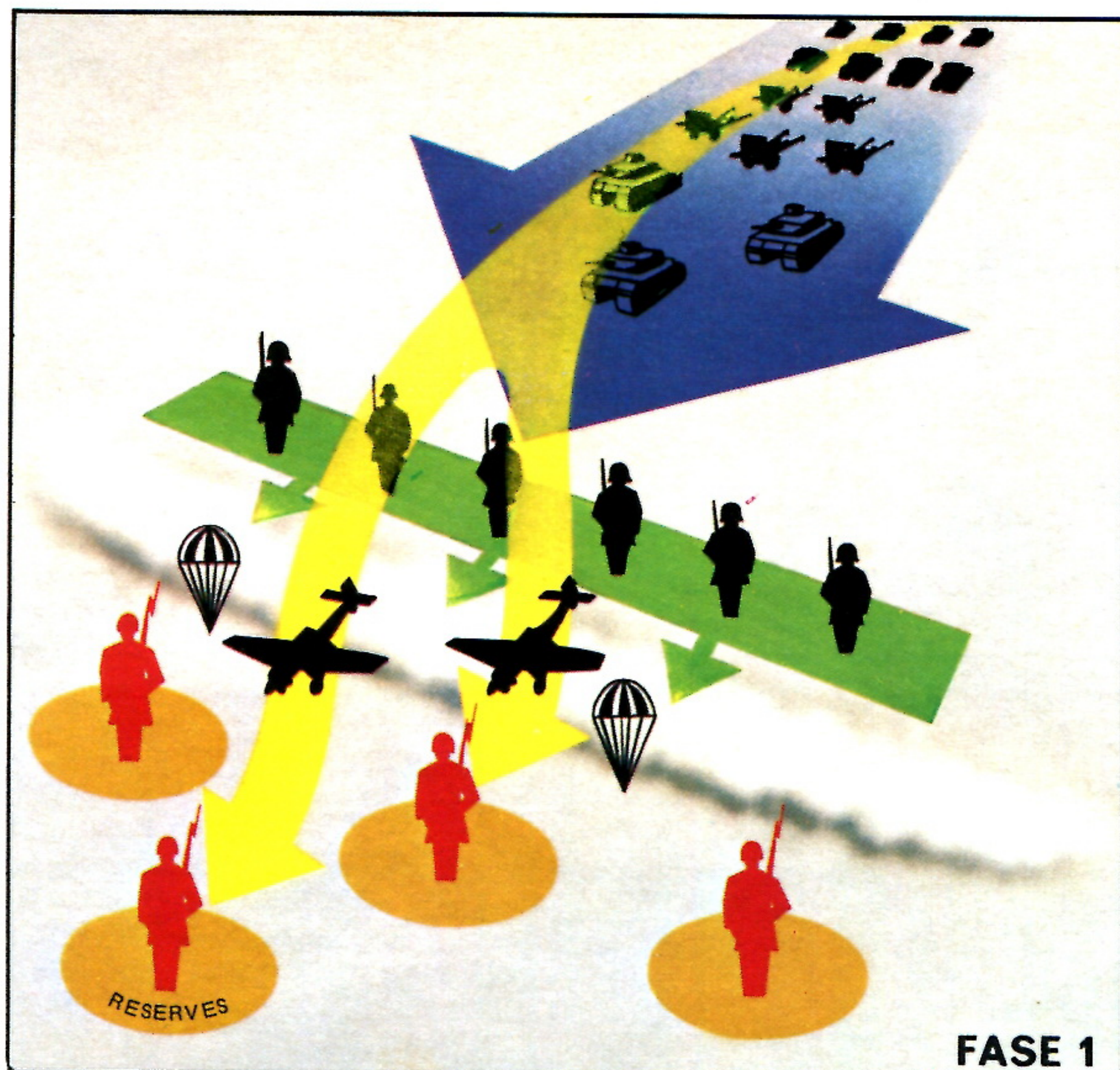
van de strijd om Polen in. Op 28 september werd Warschau omsingeld, maar de Poolse strijdkrachten weigerden zich over te geven. Toen namen de Duitsers hun toevlucht tot een nieuw strijdmiddel: het terreurbombardement. Europa had in september 1939 al kunnen weten wat dat betekende. Ruim twee jaar tevoren, op 28 april 1937, had Hitlers luchtmacht op verzoek van generaal Franco het Spaanse stadje Guernica gebombardeerd. De onverdedigde plaats was door de Duitse bommen met de grond gelijk gemaakt, een weerloze bevolking was slachtoffer geworden van wat later 'totale oorlog' zou gaan heten.

Warschau was de tweede stad die een prooi werd van de nazi-bommenwerpers. Op 24 september, toen de eerste vliegtuigen boven de dichtbevolkte woonwijken verschenen, bevonden zich daar ongeveer anderhalf miljoen Polen. Luchtverdediging was er nagenoeg niet, de Duitse vliegers konden risicoloos prijsgooien — die opdracht hadden ze ook uitdrukkelijk meegekregen. In feite duurde het bombardement drie volle dagen; de eskaders losten elkaar steeds af. Op 27 september was Warschau een rokende puinhoop

en een massagraf. Men heeft naderhand niet eens geprobeerd het aantal slachtoffers bij benadering te schatten; al tijdens de eerste aanval hadden duizenden mannen, vrouwen en kinderen de dood gevonden. Maar wat de Duitsers verwacht hadden, was niet gebeurd; de burgerbevolking was niet in paniek geraakt of in opstand gekomen tegen haar leiders. Het waren uiteindelijk de Poolse militaire bevelhebbers die in de nacht van 27 op 28 september beslisten dat voortzetting van de strijd zinloos was.

Daarmee was aan de oorlog, die nu vier weken had geduurd, een einde gekomen, al duurde het nog eens een week voordat alle Poolse vestingen en verspreid vechtende Poolse eenheden de strijd opgaven. In de laatste dagen van september konden de Duitsers beginnen de balans op te maken: ruim 10.000 gesneuvelden, ruim 30.000 gewonden en bijna 3500 vermisten — Hitler vond de prijs niet te hoog, hij had op zwaardere verliezen gerekend. Minder geestdriftig waren zijn generaals. Niet dat zij de eigen verliezen te hoog vonden — Pruisische generaals waren in dat opzicht nooit erg kleinzerig geweest — maar de Poolse veldtocht als geheel was niet

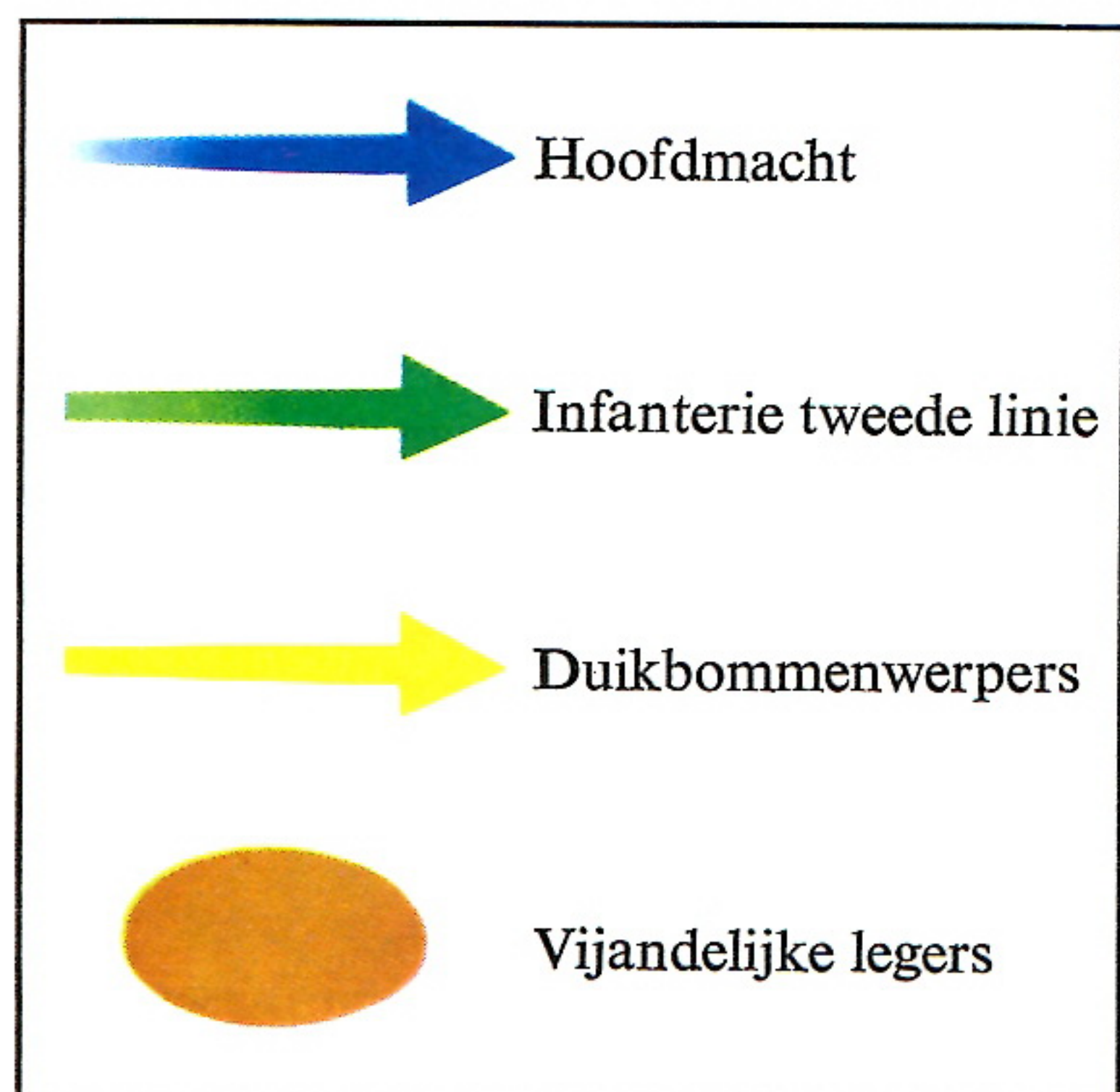
volledig verlopen zoals zij gaarne hadden gezien. Bij de technische onderdelen waren nogal wat storingen opgetreden; het samenspel tussen moderne en conventionele wapens liet nog veel te wensen over, te dikwijls ook hadden geluk en toeval meer de doorslag gegeven dan weloverwogen strategie. Bezorgd vroeg men zich af hoe het verloop van de strijd zou zijn geweest als het Poolse leger moderner uitgerust was geweest en efficiënter was opgetreden. Toen Hitler op 9 oktober bekend maakte dat hij zo spoedig mogelijk een offensief in het westen wilde, vond hij tot zijn verbolgenheid dan ook weinig geestdrift bij zijn generaals, die de Poolse veldtocht als een min of meer gelukkige gok beschouwden, maar overigens van mening waren dat van dergelijke doldrieste avonturen geen systeem moest worden gemaakt. Morele bezwaren hadden slechts enkelen: generaal Blaskowitz bijvoorbeeld, die als bevelhebber van de Duitse strijdkrachten aan de demarcatielijn in Polen in het najaar van 1939 protesteerde tegen het onmenselijke optreden van Himmlers *Einsatzgruppen* tegen de burgerbevolking. Hitlers woedende reactie luidde: '*Mit Heilsarmee-methoden führe man keinen Krieg,*' en Blas-

FASE 1

FASE 2

FASE 2: De hoofdaanval

De hoofdmacht van het binnenvallende leger komt in actie in een snelle speerpuntaanval op de belangrijkste weerstandspunten. Tanks en artillerie beschermen de flanken van de oprukkende hoofdmacht; infanterie-eenheden vernietigen in het voorste gedeelte van het vijandelijke front de laatste weerstand. Duikbommenwerpers blijven de tegenstand verderop desorganiseren en gaan voort met het belemmeren van de aanvoer van reserves. Intussen verbreedt de hoofdmacht de bres in het front. Soms worden opnieuw luchtlandingsstroepen ingezet.

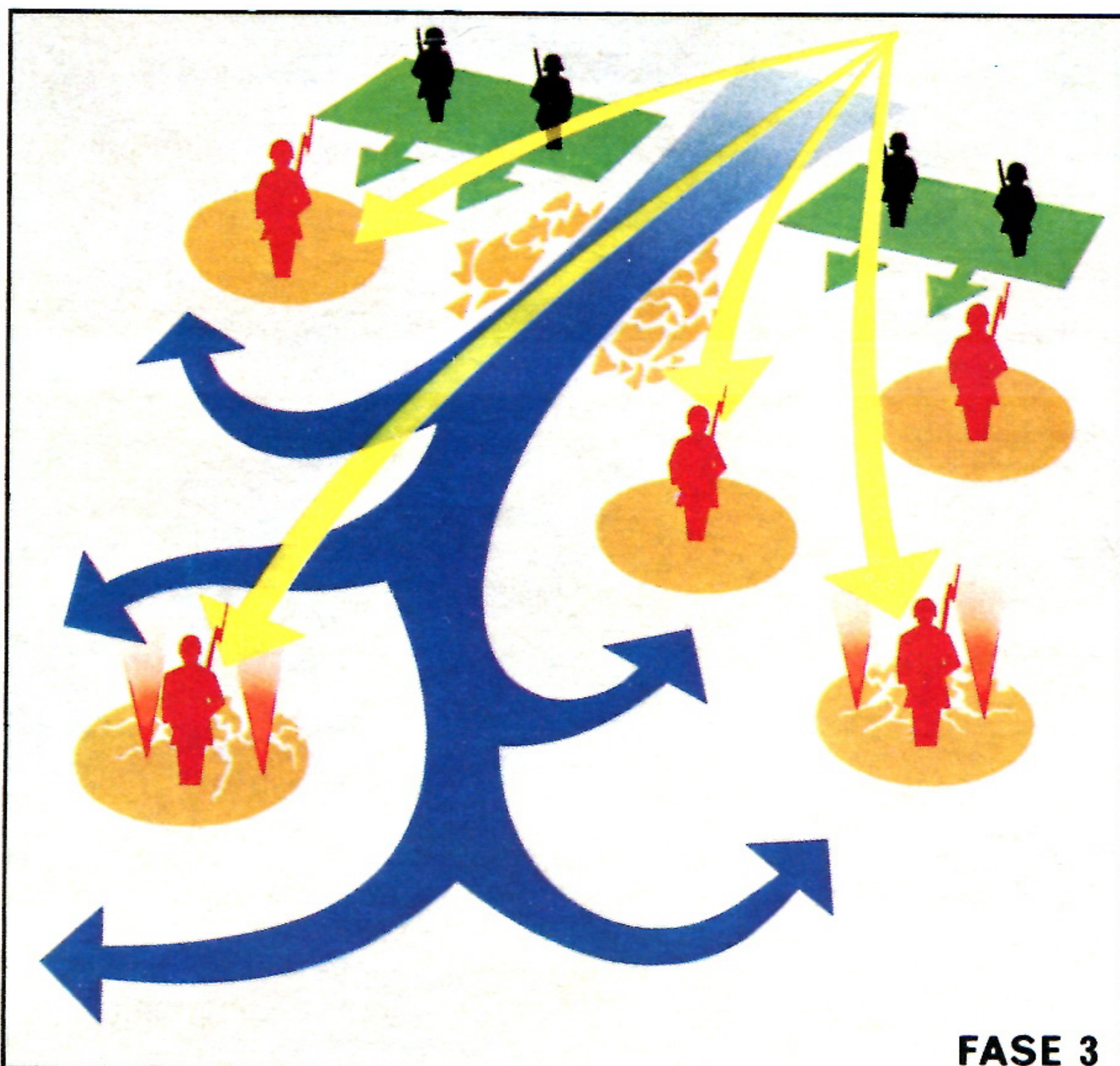
FASE 3: De doorbraak

De hoofdmacht begint aan een snelle opmars, terwijl de duikbommenwerpers nog

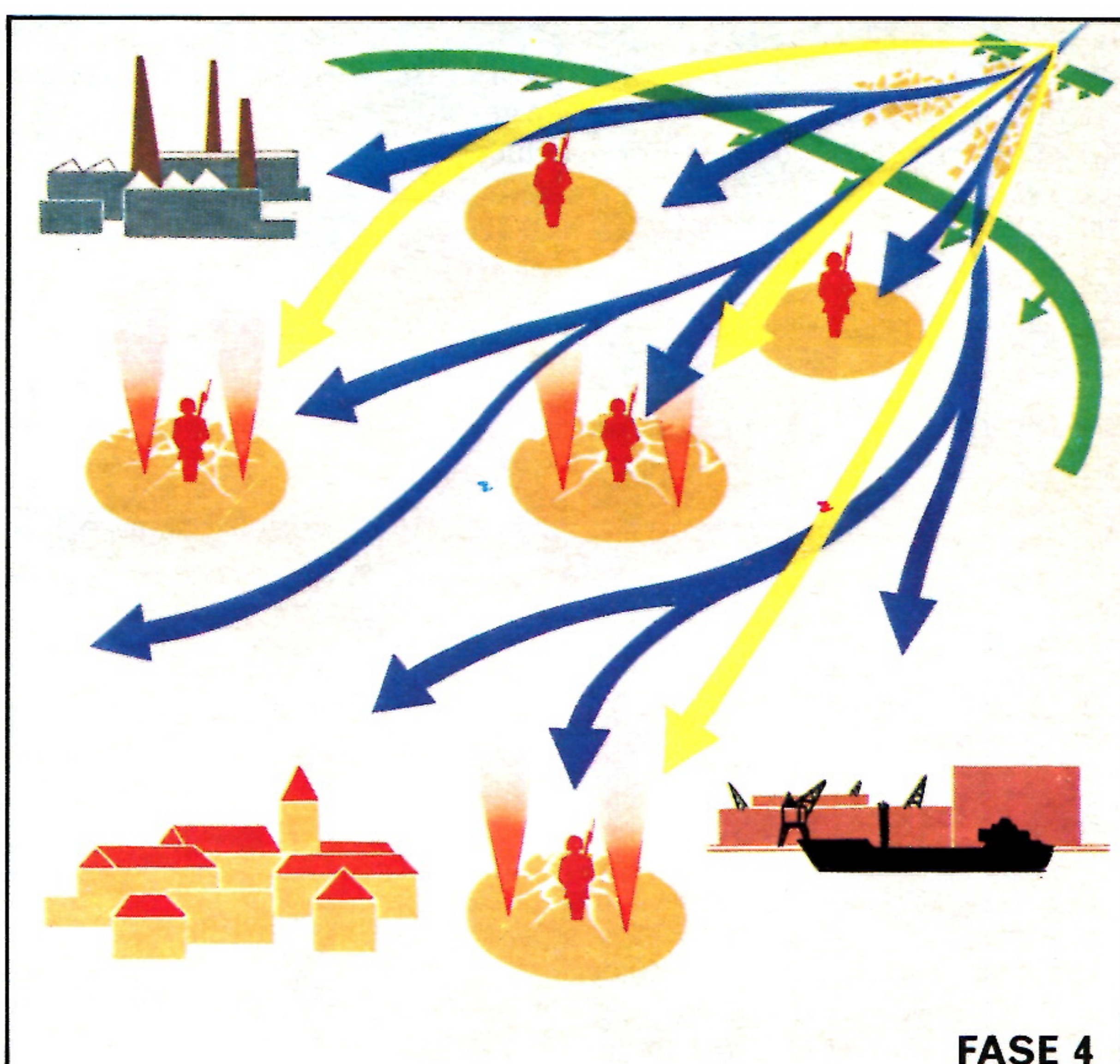
steeds aanvoer en herorganisatie van de tegenstander onmogelijk maken. De hoofdmacht verspreidt zich en rukt op met voorbijzien van overgebleven vijandelijke weerstandsnesten en belangrijke knooppunten.

FASE 4: Het front gesloten

Na de doorbraak vormen de verschillende legers speerpunten die zeer snel en diep doordringen in het gebied van de tegenstander en doorstoten naar belangrijke steden. Grote troepenconcentraties worden omsingeld en vervolgens vernietigd door gemotoriseerde infanterie, artillerie, tanks en duikbommenwerpers. Infanterie te voet ruimt kleinere weerstanden op. Daarna schuift de infanterie tweede linie op, vormt een gesloten front en zorgt voor aanvoer naar de voorhoede.

FASE 3

FASE 4

kowitz werd in de lente van 1940 uit Polen overgeplaatst.

Al gauw begrepen de generaals dat het niet verstandig was zich druk te maken over wat er achter de strijdende legers in de bezette gebieden gebeurde. Op 4 september 1939 hadden de Duitsers in de buurt van Krakow een afgelegen plaatsje bezet, niet veel meer dan enkele vervallen loodsen aan een verwaarloosd spoorlijntje: Auschwitz. Vijf volle jaren zou geen van Hitlers generaals opvallend nieuwsgierig zijn naar wat de SS-misdadigers in deze verlaten uithoek aan gruweldaden bedreven.

Toen begin oktober 1939 de oorlog in Polen was beëindigd, waren ongeveer 700.000

Süddeutscher Verlag

1939 een unieke kans voorbijgaan iets te leren van het Poolse drama; nog steeds weigerde men te geloven dat een *Blitzkrieg* ook aan het westelijk front mogelijk zou zijn. Trouwens, waarom zou Hitler in het westen een offensief willen beginnen? Op 6 oktober hield hij een brallende Rijksdagrede, waarin hij na een lofzang op de Duitse militaire prestaties in Polen verklaarde te hopen op een spoedige vrede met Frankrijk en Engeland: 'Waarom moet deze oorlog in het westen gevoerd worden? Voor het herstel van Polen? Het Polen van het verdrag van Versailles staat nooit weer op. Dit wordt door twee der grootste staten ter wereld gewaarborgd.' Indien Engeland en Frankrijk dit feit wilden

Tiltsch

Poolse militairen in Duitse gevangenschap geraakt; ruim 100.000 waren via de Roemeense grens aan de Duits-Russische greep ontkomen. Na soms maandenlange omzwervingen over de Balkan bereikten duizenden van hen het westen. In Parijs was op 30 september een Poolse regering in ballingschap gevormd onder generaal Sikorski; deze regering, die door Engeland, Frankrijk en de Verenigde Staten erkend werd, begon prompt met het verzamelen en hergroeperen van de ontsnapte Poolse militairen, die verlangend waren aan de zijde van hun westelijke bondgenoten de strijd tegen de Duitsers voort te zetten. Tot hun ontgoocheling merkten de Polen in Frankrijk echter dat bijna niemand

Na de vernietiging van Warschau staakte Polen de strijd. Op de foto de onderhandelingen tussen Poolse afgezanten en generaal Blaskowitz.

Geheel boven: na de capitulatie van Warschau werden de verdedigers van de verwoeste stad in lange colonnes in krijgsgevangenschap gevoerd.

met hun komst ingenomen was; er heerste een sterke anti-oorlog-stemming en de Polen werden met zeer gemengde gevoelens ontvangen: immers, als zij er niet waren geweest, zou Frankrijk nu niet in oorlog zijn!

Geheel West-Europa liet in de herfst van

aanvaarden, was er geen enkele reden tot voortzetting van de oorlog.

Vier dagen zat de wereld in spanning. Zou het beproefde spel van Hitler weer lukken? Zou het westen opnieuw bereid zijn met de dictator te accorderen? Het valt te betwijfelen of Hitler zelf ditmaal nog in zijn eigen spel geloofde; nog vóór hij een reactie op zijn 'aanbod' had gekregen, gaf hij zijn generaals opdracht een offensief in West-Europa voor te bereiden.

Op 10 oktober liet de Franse regering weten dat er alleen over vrede kon worden onderhandeld als de laatste Duitse soldaat uit Polen zou zijn verdwenen. Twee dagen later kreeg Hitler dezelfde boodschap uit Londen.